

מכון אהרן
למדיניות כלכלית
ע"ש אהרן דוברת ז"ל

אוניברסיטת
רייכמן

הכנסה מעבודה של משקי בית: אתגרים, תרחישים ומדיניות

אסנת ליפשיץ וטלי לרום*

נייר מדיניות 2024.01 / ינואר 2024

* פרופ' אסנת ליפשיץ היא חברת סגל בבית ספר טיומקין לכלכלה באוניברסיטת רייכמן. ד"ר טלי לרום היא חוקרת בכירה במכון אהרן למדיניות כלכלית.

סדרת ניירות המדיניות של מכון אהרן למדיניות כלכלית הינה תוצר של מחקרים והצעות מדיניות אשר הוזמנו ומומנו על ידי המכון ואושרו לפרסום על ידי הוועדה המדעית של המכון. העמדות המובאות בניירות המדיניות הינן באחריות הכותבים ואין לדירקטוריון המכון אחריות על המדיניות המוצעת בהם.

מכון אהרן למדיניות כלכלית

על שם אהרן דוברת ז"ל

חזון מכון אהרן למדיניות כלכלית בבית ספר טיומקין לכלכלה הוא לתמוך בצמיחה כלכלית וחזק חברתי בני-קיימא ובצמצום העוני, זאת באמצעות עיצוב אסטרטגיה מבוססת יעדים מדידים בני השוואה בינלאומית והצעות לתוכניות מפורטות למדיניות כלכלית המבוססות על ידע בינלאומי מעודכן. אנו מתמקדים ברפורמות לצמיחה כלכלית הנובעת מגידול בתעסוקה ומהעלאת התוצר לשעת עבודה (הפריון) בישראל.

המדד המרכזי לצמיחה כלכלית בת-קיימא – התוצר לנפש – נמצא עדיין ברמה נמוכה מזו המקובלת במדינות המובילות בעולם המפותח, וכמוהו גם הפריון במשק. המכון, באמצעות מחקרים כלכליים, מציע יעדים, כלי מדיניות חדשניים ורפורמות לקידום הצמיחה, התעסוקה האיכותית והפריון.

מטרת המכון היא להשפיע על המדיניות הכלכלית-חברתית בישראל, תוך גיבוש תוכניות ארוכות טווח שתמוודנה עם מכלול הבעיות הכלכליות והחברתיות במשק, ובייחוד בקרב משפחות בחצי התחתון של התפלגות ההכנסות. אלו כוללות חלקים נכבדים מהאוכלוסיות הערבית והחרדית, ועליית התעסוקה והפריון בהן תתרום רבות להשגת יעדי הצמיחה, החזק החברתי וצמצום העוני. כמו כן, מטרת המחקרים היא להשפיע על השיח המקצועי ולעורר דיון המבוסס על מידע אמין ועל מחקר כלכלי-חברתי המציע כלים מעשיים להשגת היעדים.

← דירקטוריון:

מר שלמה דוברת (יו"ר), מר ירון לוטן (סגן יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, גב' יעל אנדורן, פרופ' צבי אקשטיין, מר ירום אריאב, מר גבי אשכנזי, גב' דיתה ברונצקי, פרופ' איתי גולדשטיין, גב' יעל דוברת, מר קובי הבר, מר רוני חזקיהו, פרופ' ניראון חשאי, גב' ענת לוי, פרופ' רפי מלניק, מר רוני ניר, ד"ר טלי רגב, גב' עפרה שטראוס, מר חיים שני, מר עימאד תלחמי.

← ראש המכון:

פרופ' צבי אקשטיין.

← ועדה מדעית:

פרופ' צבי אקשטיין (יו"ר), פרופ' מרטין אייכנבאום, ד"ר אסף אילת, פרופ' אפרים בנמלך, פרופ' צבי הרקוביץ, ד"ר יניב ידיד לוי, פרופ' אסנת ליפשיץ, פרופ' עומר מואב, פרופ' רפי מלניק, ד"ר טלי רגב.

← פרטי התקשרות:

אוניברסיטת רייכמן, ת.ד. 167 הרצליה 4610101

טלפון: 09-9602431

דוא"ל: aaron.economics@runi.ac.il

אתר: www.aiep.runi.ac.il

הכנסה מעבודה של משקי בית: אתגרים, תרחישים ומדיניות

נייר זה עוסק בשינויים שחלו בהכנסה מעבודה של משקי הבית בעשרים השנים האחרונות ובתרחישים אפשריים לשנים הבאות, ומצביע על המדיניות הנדרשת על מנת לתמוך בהמשך צמיחת המשק ובסגירת הפערים בין קבוצות האוכלוסייה.

בעשרים השנים האחרונות:

- ההכנסה מעבודה של משקי הבית עלתה בכל קבוצות האוכלוסייה והפער בין הקבוצות הצטמצם, אך הוא עדיין משמעותי; נכון ל-2021 ההכנסה של משקי הבית החרדים (ראש משק הבית בגילי 25–44) היא כמחצית משל היהודים הלא-חרדים ושל משקי הבית הערבים – כ-60 אחוז.
 - הפער הוא תוצאה של שיעורי התעסוקה הנמוכים של הנשים הערביות והגברים החרדים, ושל איכות התעסוקה (השכר) הנמוכה של גברים ערבים וחרדים ונשים ערביות. כל אלו מושפעים באופן חזק מרמת ההשכלה.
 - שיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים עלה ביותר מפי שניים עבור משקי בית ערבים וחרדים, אבל הוא עדיין כמחצית מזה של זוגות יהודים לא-חרדים.
 - גידול בשיעור בעלי השכלה על-תיכונית (אקדמית או לא-אקדמית), אך הפערים עדיין גדולים – גברים ערבים פחות ממחצית מיהודים לא-חרדים, חרדים כשליש, וערביות כ-60% מיהודיות לא-חרדיות.
 - העלייה בהכנסת משקי הבית, בתעסוקה ובשכר של המועסקים היא תוצאה של מדיניות ממשלתית מקיפה, עקבית ומתמשכת שהחלה ב-2003 ופעלה להגדלת התמריצים לעבודה ולעיבוד השכלה, תוך התמקדות בבעלי הכנסות נמוכות ומשפחות מרובות ילדים.
- תרחישים אפשריים לשינויים בתעסוקה ובהשכלה בעתיד, והשפעתם על ההכנסה מעבודה (שהיא קירוב להשפעה על התוצר והצמיחה):
- שינוי דמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה - < ירידה של 5% בהכנסה מעבודה של משקי הבית, אתגר רציני לצמיחת המשק.
 - סגירת פערים בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה - < עלייה של 1% בהכנסה מעבודה של משקי הבית, סגירה של רבע עד שליש מפערי ההכנסה.
 - סגירת פערים בהשכלה - < עלייה של 3% בסך ההכנסה מעבודה, סגירה של שליש עד מחצית מהפער.
 - סגירת פערים בהשכלה ובתעסוקה בתוך כל רמת השכלה - < עלייה של 8% בסך ההכנסה מעבודה, סגירה של יותר ממחצית מהפער בין ערבים ליהודים לא-חרדים ו-80% מהפער בין חרדים ליהודים לא-חרדים; סביר שזו הערכת חסר וההשפעה האמיתית תגדיל את ההכנסה של משקי בית אף יותר.
 - עבור משקי הבית הערבים התרומה של הנשים והגברים לעלייה בהכנסה מעבודה היא דומה, בעוד שעבור משקי הבית החרדים כמעט כל העלייה בהכנסה מעבודה מגיעה מהגברים.
 - למשקי הבית הערבים הפערים אל מול משקי הבית היהודים הלא-חרדים מוסברים במידה דומה על ידי שיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה ועל ידי רמת ההשכלה, בעוד שעבור משקי הבית החרדים חלק גדול יותר מהפער נובע מההבדלים ברמת ההשכלה.

- חשיבות גבוהה מתמיד לקיצוץ תקציבים שאינם תומכי צמיחה ונקיטת צעדים לעידוד תעסוקה והשכלה – כלי מרכזי להתמודדות עם המשבר הביטחוני והכלכלי ועם העלייה הצפויה בהוצאות הממשלה.
- אם תינקט מדיניות מתאימה המגמות החיוביות יכולות להמשיך ; היעדרה – ובייחוד יישום תמריצים שליליים לתעסוקה ולהשכלה – עלולים לעצור את המגמות הנוכחיות ואף להסיט אותן לאחור.
- על מנת לצמצם את הפערים ולהגדיל את הצמיחה חשוב ליישם גם אמצעי מדיניות שיעלו את רמת ההשכלה של האוכלוסייה, ולא להתמקד באמצעים שמשיעו על התעסוקה בלבד.
- **בחברה הערבית נדרשים צעדי מדיניות הן עבור גברים והן עבור נשים, בעוד שבחברה החרדית המדיניות צריכה להתמקד בגברים.**
- השקעה בתעסוקה ובהון אנושי באמצעות הקניית כישורי תעסוקה ותמריצים, ובייחוד :
 - שיפור איכות החינוך – הכנת כל התלמידים להשתלבות בהשכלה על-תיכונית ובתעסוקה, תמריצים ותקצוב ללימודי עברית, אנגלית, מתמטיקה וכישורים דיגיטליים.
 - השלמת פערים בכישורי בסיס והקניית כישורים רכים במערכת החינוך ובמסגרות על-תיכוניות עבור אוכלוסיות שמסיימות את מערכת החינוך ללא כישורים אלו, כולל במוסדות לימוד חרדיים.
 - שיפור איכות ההכשרות המקצועיות והטכנולוגיות העל-תיכוניות והרחבת היקף ומגוון ההכשרות הטכנולוגיות והמקצועיות לחברה הערבית והחרדית, כולל לימודי הנדסאים במסגרת הישיבות.
 - קיצוץ קצבאות שאינן מותנות בתעסוקה ובמיצוי כושר השתכרות.
 - שילוב הגברים החרדים בשירות צבאי בהסכמה, ובניית ערוצי שירות אזרחי לחברה החרדית ולחברה הערבית.
- יישום מכלול הצעדים הללו יביא לעלייה בהשכלה ובתעסוקה ועל כן גם להעלאת ההכנסה מעבודה של משקי הבית ולשיפור באיכות התעסוקה (השכר והפרייון), ובכך יתרום לצמיחה מכלילה, מוביליות חברתית וצמצום העוני.

תוכן העניינים

6	1. סיכום ומסקנות
10	2. מבט לאחור : מה קרה בעשרים השנים האחרונות ואיפה אנחנו היום
10	2.1 הכנסה מעבודה של משקי בית
14	2.2 תעסוקה
20	2.3 השכלה
27	3. מבט קדימה : תרחישים אפשריים לשינויים בעתיד
28	3.1 תרחיש ראשון – ללא שינוי בתעסוקה ובהשכלה
29	3.2 תרחיש שני – השוואת התעסוקה
30	3.3 תרחיש שלישי – השוואת ההשכלה
31	3.4 תרחיש רביעי – השוואת התעסוקה וההשכלה
33	3.5 תרחישים מגדריים
34	4. המלצות מדיניות
38	נספח א : איורים נוספים
45	נספח ב : מתודולוגיית בניית התרחישים

1. סיכום ומסקנות

נייר זה עוסק בשינויים שחלו בהכנסה מעבודה של משקי הבית בעשרים השנים האחרונות ובתרחישים אפשריים לשנים הבאות. הניתוח מתמקד בהכנסה מעבודה של משקי הבית מכיוון שזהו משתנה התוצאה הרלוונטי לשינויים בתוצר ולצמיחה, וזהו גם המשתנה שמושפע ממדיניות בשוק העבודה ומבחירות של הפרטים שמגיבים למדיניות זו, ובייחוד לתמריצים כלכליים ואחרים.

בעשרים השנים האחרונות עלתה ההכנסה החודשית הריאלית מעבודה של משקי הבית בכל קבוצות האוכלוסייה, וזו של משקי הבית הערבים והחרדים יותר משל משקי הבית היהודים הלא-חרדים, כך שהפער בין הקבוצות הצטמצם אך הוא עדיין משמעותי ועומד נכון ל-2021 על 41% לערבים ו-49% לחרדים (ראש משק הבית בגילי 25–44), כלומר ההכנסה של משקי הבית החרדים היא כמחצית משל היהודים הלא-חרדים ושל משקי הבית הערבים – כ-60 אחוז.¹ הפער שעדיין קיים הוא תוצאה הן של שיעורי התעסוקה הנמוכים של הנשים הערביות והגברים החרדים והן של איכות התעסוקה כפי שהיא מתבטאת בשכר, שהיא נמוכה במיוחד לגברים ערבים וחרדים ולנשים ערביות. כל אלו מושפעים באופן חזק מרמת ההשכלה.

העלייה בהכנסת משקי הבית היא תוצאה של מדיניות ממשלתית מקיפה, עקבית ומתמשכת שהחלה ב-2003 ופעלה להגדלת התמריצים לעבודה ולעידוד השכלה תוך התמקדות בבעלי הכנסות נמוכות ומשפחות מרובות ילדים. מדיניות זו הביאה לעלייה דרמטית בשיעורי התעסוקה הן של פרטים והן של משקי בית, עלייה שהייתה גבוהה יותר בקרב קבוצות בעלות יכולת השתכרות נמוכה, וכן לעלייה בשכר של המועסקים. עבור משקי הבית הערבים חלקן של הנשים בעליית ההכנסה מעבודה של משקי הבית גבוה מחלקם של הגברים, גם כתוצאה מעלייה בשכר שלהן ובמידה רבה יותר מעלייה בשיעור התעסוקה שלהן, בעוד שתרומתם של הגברים היא בעיקרה תוצאה של עלייה בשכר בעוד ששיעור התעסוקה שלהם נותר ללא שינוי ניכר, ועבור גברים ערבים צעירים אף נצפתה ירידה קלה. עבור משקי הבית החרדים התרומה של גברים ונשים לגידול בהכנסה מעבודה של משקי הבית היא דומה, והיא תוצאה בעיקר של עלייה בשיעורי התעסוקה הן של גברים והן של נשים ופחות של עלייה בשכר. חשוב לציין כי הגידול בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים ונשים חרדיות היה מתואם חיובית ברמת משק הבית, כלומר כניסתם של גברים חרדים לשוק העבודה לא דחקה החוצה את בנות זוגם, וגם כניסתן של נשים חרדיות לא דחקה החוצה את הגברים.

העלייה בתעסוקה של פרטים מתבטאת כמובן גם בעלייה בתעסוקה ברמת משק הבית, ובפרט בעלייה דרמטית בשיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים לעומת הזוגות שבהם רק אחד מבני הזוג מועסק; שיעור זה עלה ביותר מפי שניים עבור משקי בית ערבים וחרדים. יחד עם זאת ניכר חוסר מיצוי של הפוטנציאל התעסוקתי בקרב משקי הבית הערבים והחרדים, כאשר שיעור הזוגות הערבים והחרדים שבהם שני בני הזוג מועסקים הוא עדיין כמחצית מזה של זוגות יהודים לא-חרדים. שיעור הזוגות שבהם יש מועסק יחיד דומה בין משקי הבית הערבים והחרדים, אך בעוד שבזוגות הערבים המפרנס היחיד הוא כמעט תמיד הגבר, בזוגות החרדים המפרנסת היחידה היא בדרך כלל האישה. ההבדלים בהרכב התעסוקה של משקי הבית בין קבוצות האוכלוסייה השונות מסבירים חלק מהפער בהכנסה שלהם מעבודה, אולם זהו רק חלק מההסבר; ההכנסה מעבודה של זוגות ערבים וחרדים נמוכה יותר משל משקי בית יהודים לא-חרדים גם כששני בני הזוג מועסקים, גם כאשר רק הגבר מועסק וגם כאשר רק האישה מועסקת. פער זה מבטא הבדלים באיכות התעסוקה של גברים ונשים – שעות העבודה (היקף משרה), התפלגות משלחי היד וענפי הכלכלה והשכר לשעה – שבחלקה קשורה כמובן להשכלה. בפרט, עבור הגברים הערבים עיקר הפער נובע משכר לשעה נמוך יותר, עבור הנשים החרדיות עיקר הפער נובע משעות עבודה מועטות יותר, ואילו עבור הנשים הערביות והגברים החרדים הפער נובע גם משעות עבודה מועטות יותר וגם משכר לשעה נמוך יותר.

¹ אנחנו מתמקדות בגילאים הצעירים יותר (25–44 ולא 25–64) שכן הם הרלוונטיים לגיבוש תרחישים לשוק העבודה בעוד כעשרים שנה. חשוב לציין שהתעסוקה וההשכלה של הקבוצה הצעירה יותר שונות משמעותית משל הקבוצה המבוגרת יותר, ובפרט בחברה החרדית הם מתאפיינים בשיעורי תעסוקה גבוהים יותר.

שני העשורים האחרונים התאפיינו בעלייה דרמטית ברמת ההשכלה של האוכלוסייה, ובפרט בשיעור בעלי ההשכלה העל-תיכונית והאקדמית. עלייה זו בהשכלה היא גורם נוסף ומשמעותי לעלייה בהכנסה מעבודה של משקי הבית ובעסקים. בולט במיוחד השיעור הגבוה של נשים חרדיות בעלות השכלה על-תיכונית לא-אקדמית, שהוא תוצאה של כניסת לימודים טכנולוגיים ברמה גבוהה למוסדות החרדיים והכשרה של נשים אלו כהנדסאיות מה"ט במסגרת הסמינרים. יחד עם זאת, **קיימים עדיין פערי השכלה ניכרים בין הקבוצות**; שיעור הגברים הערבים בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי (אקדמית או לא-אקדמית) הוא פחות ממחצית מזה של יהודים לא-חרדים, שיעור הערביות הוא כ-60% משל יהודיות לא-חרדיות, ושיעור החרדים הוא רק כשליש. **בנוסף ישנם פערים בין הקבוצות הן בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה והן בשכר בתוך כל רמת השכלה.**

על רקע מגמות אלו אנחנו מציגות תרחישים אפשריים לשינויים בתעסוקה ובהשכלה בעתיד, ובוחנות את השפעתם על ההכנסה מעבודה של משקי הבית ועל הפערים בין קבוצות האוכלוסייה. מכיוון שההכנסה מעבודה של משקי הבית מתואמת בצורה חזקה עם התוצר למשק בית, ניתן להעריך בקירוב גם את ההשפעה של תרחישים אלו על התוצר והצמיחה.

התרחיש הראשון מניח שלא יחולו כלל שינויים בתעסוקה ובהתפלגות ההשכלה של קבוצות האוכלוסייה השונות, אלא רק **שינוי דמוגרפי** בהתפלגות האוכלוסייה הנובע משיעורי הילודה השונים בין הקבוצות. במקרה זה הפערים בין הקבוצות נותרים ללא שינוי, והגידול בחלקן של האוכלוסיות הערביות והחרדיות שמתאפיינות בתעסוקה ובהכנסה נמוכות יותר **מקטין את שיעור התעסוקה הכולל במשק ומביא לירידה של 5%** בהכנסה מעבודה של משקי הבית, אשר מהווה כאמור קירוב לירידה בתוצר למשק בית. תוצאה זו מדגישה את האתגר הרציני לצמיחת המשק הנובע מהשינוי הצפוי בהרכב האוכלוסייה והגידול בחלקם של משקי הבית המתאפיינים בהכנסה נמוכה, ועל כן את החשיבות של מדיניות אפקטיבית וממוקדת בהגדלת ההשכלה, התעסוקה וההכנסה מעבודה.

התרחיש השני בוחן את ההשפעה של **סגירת פערים בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה** – השוואת שיעור התעסוקה של ערבים וחרדים בתוך כל רמת השכלה לזה של יהודים לא-חרדים באותה רמת השכלה ב-2022, ושל ערביות וחרדיות לזה של יהודיות לא-חרדיות בעלות רמת השכלה זהה. התוצאה היא עלייה גדולה בתעסוקה של נשים ערביות (מ-49% ל-84%) ושל גברים חרדים (מ-51% ל-85%), עלייה בתעסוקה הכוללת במשק ו**סגירת חלק דרמטי מהפערים בתעסוקה** בין הקבוצות. יחד עם זאת, מכיוון שאין בתרחיש זה שיפור ברמת ההון האנושי, **ההשפעה שלו על ההכנסה מעבודה של משקי בית היא מצומצמת למדי** – עלייה של 22% לערבים ו-26% לחרדים, אשר סוגרות רק בין רבע לשליש מהפער בהכנסה בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. סך ההכנסה מעבודה של משקי הבית בתרחיש זה **עולה ב-1%**, כלומר הגידול הדרמטי בתעסוקה של ערביות וחרדים מספיק רק כדי לקזז את ההשפעה השלילית של ההתפתחות הדמוגרפית (התרחיש הראשון).

התרחיש השלישי בודק את ההשפעה של **סגירת פערים בהשכלה** – השוואת התפלגות ההשכלה של ערבים וחרדים לזו של יהודים לא-חרדים ב-2022, ושל ערביות וחרדיות לזה של יהודיות לא-חרדיות. התוצאה היא **השפעה קטנה יותר על התעסוקה** לעומת התרחיש השני – התעסוקה של נשים ערביות עולה ב-11 נקודות אחוז ושל גברים חרדים ב-15 נקודות אחוז – וסגירת חלק קטן יותר מהפערים בתעסוקה בין הקבוצות. ממצא זה מלמד שחלק גדול יותר מפערי התעסוקה בין הקבוצות מוסבר על ידי שיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, וחלק קטן יותר נובע מההבדלים ברמת ההשכלה. יחד עם זאת, תודות לשיפור ברמת ההון האנושי, ההשפעה של תרחיש זה על ההכנסה מעבודה של משקי הבית היא דומה ואף גדולה יותר משל התרחיש השני – עלייה של 24% לערבים שסוגרות שליש מהפער שלהם מול יהודים לא-חרדים, עלייה של 39% לחרדים שסוגרת מחצית מהפער, ועלייה של 3% בסך ההכנסה מעבודה במשק. במילים אחרות, עבור החברה הערבית הפערים אל מול משקי הבית היהודים הלא-חרדים מוסברים במידה דומה על ידי שיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה ועל ידי רמת ההשכלה, בעוד שעבור החברה החרדית חלק גדול יותר מהפער נובע מההבדלים ברמת ההשכלה. תוצאות אלו מדגישות את חשיבותה של ההשכלה להגדלת הצמיחה ולסגירת הפערים בין הקבוצות, בייחוד עבור האוכלוסייה החרדית. על מנת לצמצם את הפערים ולהגדיל את הצמיחה חשוב ליישם גם אמצעי מדיניות שיעלו את רמת ההשכלה של האוכלוסייה, ולא להתמקד באמצעים שמשיעים על התעסוקה בלבד.

התרחיש הרביעי משלב את שני התרחישים הקודמים ובודק את ההשפעה של **סגירת פערים בהשכלה ובתעסוקה בתוך כל רמת השכלה גם יחד**. התוצאה היא זינוק של 38 נקודות אחוז בתעסוקה של ערביות ושל חרדים, **סגירת מלוא הפערים בתעסוקה בין הקבוצות, ועלייה דרמטית בהכנסה מעבודה של משקי הבית** – 44% עבור הערבים ו-58% עבור החרדים, עלייה שסוגרת יותר ממחצית מהפער בין ערבים ליהודים לא-חרדים ו-80% מהפער בין חרדים ליהודים לא-חרדים, ועלייה של 8% בסך ההכנסה מעבודה של משקי הבית. תוצאה זו מדגישה את הצורך במדיניות שמתמקדת ותומכת הן בהשכלה והן בתעסוקה, ואת התרומה הפוטנציאלית הגדולה של מדיניות כזו לצמיחת המשק. כמו כן ניתן ללמוד מהתוצאות שההבדלים ברמת ההשכלה ובתעסוקה בתוך כל רמת השכלה מסבירים יותר ממחצית מהפער הכולל בין הכנסת משקי הבית היהודים הלא-חרדים לזו של הערבים, וחלק גדול אף יותר מהפער אל מול משקי הבית החרדים. הפערים הנותנים קשורים בעיקר לאיכות התעסוקה בתוך כל רמת השכלה – שעות העבודה (היקף משרה), התפלגות משלחי היד וענפי הכלכלה והשכר לשעה. מאחר שעלייה ברמת ההשכלה וברמת התעסוקה של הערבים והחרדים תביא גם לשיפור באיכות התעסוקה שלהם בתוך כל רמת השכלה, גם דרך צבירת ניסיון וגם בזכות תשואה גבוהה יותר לניסיון של משכילים, ניתן לומר שתרחיש זה מהווה הערכת חסר, וההשפעה האמיתית של סגירת הפערים בתעסוקה ובהשכלה תגדיל את ההכנסה של משקי בית אף יותר. כמו כן נציין כי מדיניות שתפעל באופן ישיר לשיפור איכות התעסוקה בתוך כל רמת השכלה – אשר נשמרת כאמור קבועה בתרחישים שהצגנו – יכולה לתרום גם לגידול בשיעור התעסוקה, שכן עלייה בשכר הפוטנציאלי מגדילה את התמריץ החיובי להשתלבות בשוק העבודה.

כדי לדייק יותר את ערוצי ההשפעה בכל אחד מהתרחישים, אנחנו "מפרקות" אותם בחלוקה מגדרית, כלומר בוחנות את ההשפעה של סגירת פערי התעסוקה וההשכלה רק עבור הגברים אל מול ההשפעה של סגירת הפערים רק עבור הנשים. עבור משקי הבית הערבים התרומה של הנשים והגברים לעלייה בהכנסה מעבודה היא דומה, בעוד שעבור משקי הבית החרדים כמעט כל העלייה בהכנסה מעבודה מגיעה מהגברים.² תוצאות אלו מדגישות את החשיבות של **צעדי מדיניות ממוקדים מגדרית**. בחברה הערבית נדרשים **צעדי מדיניות הן עבור גברים והן עבור נשים, בעוד שבחברה החרדית המדיניות צריכה להתמקד בגברים, שכן גם אם כל הפערים בין הנשים החרדיות לנשים היהודיות הלא-חרדיות ייסגרו – ההשפעה הכוללת על משקי הבית החרדים תהיה קטנה**.

² עבור הגברים החרדים בחנו גם את ההשפעה של השוואת התעסוקה וההשכלה שלהם לאלו של הנשים החרדיות. ההשפעה על הכנסת משקי הבית החרדים במקרה זה עדיין גדולה – עלייה של 35% (לעומת עלייה של 49% בתרחיש של השוואת התעסוקה וההשכלה שלהם לאלו של הגברים היהודים הלא-חרדים וללא שינוי עבור הנשים החרדיות).

המסקנה הברורה שעולה מהתרחישים שתוארו היא שעל מנת להביא לעלייה בהכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים והחרדים ולצמיחת המשק נדרשת מדיניות שמתממרת ותומכת הן בהשכלה והן בתעסוקה. אמצעי מדיניות שמשיעים על שיעור התעסוקה בלבד אינם מספיקים לצמצום הפערים ולהמשך צמיחת המשק, ויש לשים דגש גם על אמצעי מדיניות שיעלו את רמת ההשכלה של האוכלוסייה. התממשות של התרחישים משמעותה שינויים דרמטיים בתעסוקה ובהשכלה, והמגמות בשני העשורים האחרונים מוכיחות ששינויים כאלו אפשריים, שכן שיעורי העלייה בהשכלה ובתעסוקה בתרחיש הרביעי הם דומים או נמוכים יותר מאלו שהתרחשו בפועל בין 2002 ל-2022. זאת ועוד, שיעורי ההשכלה והתעסוקה של הגברים החרדים כיום זהים לאלו שאפיינו את הנשים החרדיות לפני עשרים שנה, ועל כן אנו סבורות שניתן להעלות אותם בשנים הקרובות בדומה לעלייה שהתרחשה לנשים בתקופה זו אם תינקט מדיניות מתאימה כבר משלב מערכת החינוך. סגירה כזו של הפערים בין הגברים החרדים לנשים החרדיות תסגור כמחצית מהפער בין הכנסת משקי הבית החרדים והיהודים הלא-חרדים.

המחקר הכלכלי מלמד שהיצע העבודה הוא גמיש, ופרטים ומשקי בית מגיבים בצורה חזקה לשינויי מדיניות ולתמריצים כלכליים. **אם יינקטו צעדי מדיניות מתאימים, העלייה בהשכלה, בתעסוקה ובהכנסה מעבודה יכולה להמשיך, והיא תביא להמשך צמצום הפערים בין משקי הבית ולצמיחת המשק. לעומת זאת היעדר מדיניות מתאימה, ובייחוד יישום תמריצים שליליים לתעסוקה ולהשכלה, עלולים לעצור את המגמות הנוכחיות ואף להסיט אותן לאחור. החשיבות של קיצוץ תקציבים שאינם תומכי צמיחה ונקיטת צעדים לעידוד תעסוקה והשכלה גבוהה כיום יותר מתמיד, ככלי מרכזי להתמודדות עם המשבר הביטחוני והכלכלי ועם העלייה הניכרת הצפויה בהוצאות הממשלה.**

על כן, המדיניות צריכה להתמקד בהשקעה בתעסוקה ובהון אנושי, הן באמצעות הקניית כישורי תעסוקה והן באמצעות תמריצים, ולכלול את הרכיבים הבאים: (1) שיפור איכות החינוך – הכנת כל התלמידים להשתלבות בהשכלה על-תיכונית ובתעסוקה, תמריצים ותקצוב ללימודי עברית, אנגלית, מתמטיקה וכישורים דיגיטליים;³ (2) קביעת יעדי חינוך והשכלה – דגש על לימודים על-תיכוניים איכותיים בישראל בתחומי לימוד בעלי תשואה גבוהה ובהתאם לביקושים בפועל בשוק העבודה, בהכשרות מקצועיות, במה"ט ובאקדמיה; (3) השלמת פערים בכישורי בסיס והקניית כישורים רכים במערכת החינוך ובמסגרות על-תיכוניות עבור אוכלוסיות שמסיימות את מערכת החינוך ללא כישורים אלו, כולל במוסדות לימוד חרדיים, ובייחוד עברית ואנגלית לחברה הערבית, אנגלית ומתמטיקה לחברה החרדית, וכישורים דיגיטליים; (4) שיפור איכות ההכשרות המקצועיות והטכנולוגיות העל-תיכוניות והרחבת היקף ומגוון ההכשרות הטכנולוגיות והמקצועיות לחברה הערבית והחרדית, כולל הכנסה של לימודים לקראת תעודת הנדסאי מה"ט במסגרת הישיבות לגברים חרדים; (5) תוכניות לעידוד תעסוקה הכוללות אבחון והכוונה, התאמת כישורים וליווי להכשרות, חיפוש עבודה והשמה בתעסוקה איכותית, אשר יביאו להעלאת ההון האנושי גם באמצעות צבירת ניסיון תעסוקתי, ותוכניות שנת מעבר; (6) ביטול תמריצים שליליים – קיצוץ קצבאות שאינן מותנות בתעסוקה ובמיצוי כושר השתכרות; (7) הורדת חסמים כלכליים ליציאה לעבודה; (8) שילוב הגברים החרדים בשירות צבאי בהסכמה, ובניית ערוצי שירות אזרחי לחברה החרדית ולחברה הערבית. יישום מכלול הצעדים הללו יביא לעלייה בהשכלה ובתעסוקה ועל כן גם להעלאת ההכנסה מעבודה של משקי הבית ולשיפור באיכות התעסוקה (השכר והפרייון), ובכך יתרום לצמיחה מכלילה, מוביליות חברתית וצמצום העוני.

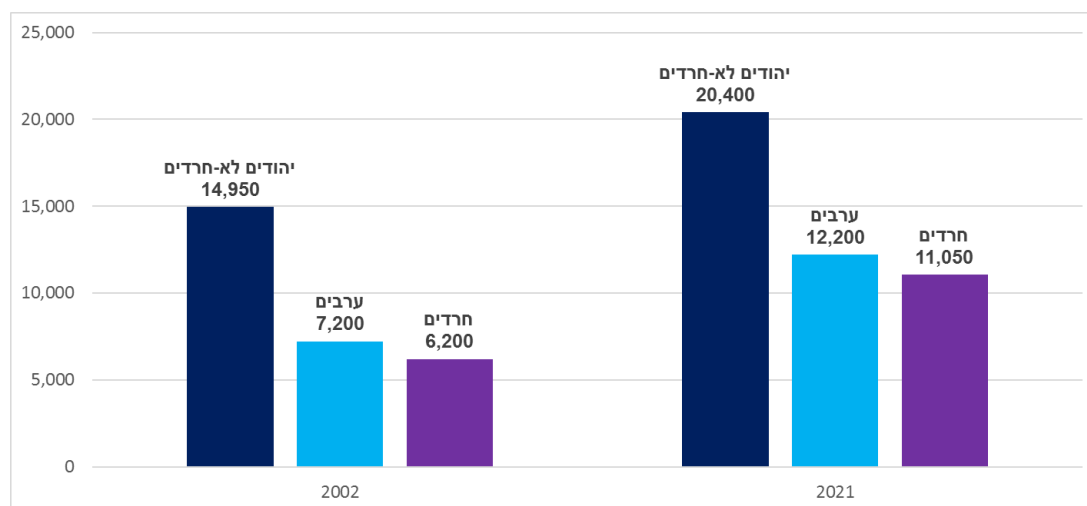
³ חשוב להדגיש כי השקעה ברכישת כישורים היא היעילה ביותר בגילאים הצעירים, בעוד שסגירת הפערים הנוצרים במערכת החינוך בגילאים מבוגרים יותר היא יקרה יותר ואפקטיבית פחות.

2. מבט לאחור: מה קרה בעשרים השנים האחרונות ואיפה אנחנו היום

2.1 הכנסה מעבודה של משקי בית

בעשרים השנים האחרונות עלתה ההכנסה מעבודה של משקי הבית בכל קבוצות האוכלוסייה. עלייה זו אפיינה הן את משקי הבית היהודים הלא-חרדים, שההכנסה החודשית הריאלית שלהם מעבודה עלתה ב-36% בין השנים 2002 ו-2021, ובמידה רבה יותר את משקי הבית הערבים והחרדים, שההכנסה שלהם עלתה ב-70% וב-77% בהתאמה (איור 1, וראו גם איור נ-1 בנספח א לנתוני כל השנים 2002–2021). כיוון שהעלייה בהכנסה מעבודה הייתה גדולה יותר בקרב משקי הבית הערבים והחרדים הפערים בין הקבוצות הצטמצמו, אך גם בשנת 2021 הפערים עדיין משמעותיים: הפער בין ההכנסה מעבודה של משקי בית ערבים לזו של יהודים לא-חרדים ירד מ-52% ב-2002 ל-40% ב-2021, והפער בין משקי בית חרדים ליהודים לא-חרדים ירד מ-59% ב-2002 ל-46% ב-2021. כלומר, למרות צמצום הפערים, ההכנסה של משקי הבית החרדים היא כמחצית משל היהודים הלא-חרדים ושל משקי הבית הערבים – כ-60 אחוז.

איור 1: הכנסה מעבודה של משקי בית, ראש משק הבית בגילי 25–64

הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הפערים בהכנסה מעבודה של משקי הבית הם תוצאה הן של הרכב התעסוקה בתוך משק הבית (האם שני בני הזוג עובדים, רק אחד מהם או אף אחד מהם), הן של היקף התעסוקה והן של רמת השכר. כל אלו מושפעים באופן חזק מרמת ההון האנושי של הפרטים במשק הבית, ובאופן ספציפי מרמת ההשכלה של בני הזוג.⁴ בולט במיוחד שיעור התעסוקה הנמוך של נשים ערביות וגברים חרדים, אשר מסביר חלק ניכר מהפערים בהכנסה מעבודה של משקי הבית בין הקבוצות. ניתוח שיעורי התעסוקה של קבוצות האוכלוסייה השונות מופיע בסעיף 2.2. בנוסף, איכות התעסוקה, כפי שהיא מתבטאת בשכר, נמוכה במיוחד לגברים ערבים וחרדים ולנשים ערביות, בעיקר כתוצאה מרמת ההשכלה הנמוכה בקרב קבוצות אלו. ניתוח התפלגות ההשכלה והשפעתה על התעסוקה והשכר מופיע בסעיף 2.3.

⁴ ראו בהמשך את הניתוח המלא, הכולל גם משקי בית שהם זוגות וגם משקי בית יחידניים.

העלייה בהכנסה מעבודה של משקי הבית וצמצום הפערים בין קבוצות האוכלוסייה לא קרו יש מאין, והם תוצאה של מדיניות ממשלתית מקיפה, עקבית ומתמשכת שהחלה ב-2003 ופעלה להגדלת התמריצים לעבודה ולעידוד השכלה. מדיניות זו ננקטה כחלק מ"תוכנית החירום הכלכלית" של 2003, כתגובה למשבר הכלכלי של שנות ה-2000 ולמשבר הביטחוני, ובמסגרתה קוצצו תקציבים שאינם תומכי צמיחה וננקטו צעדים לעידוד תעסוקה ככלי מרכזי ליציאה מהמשבר. שוק העבודה בישראל התאפיין בשנים שלאחר מכן בעלייה דרמטית בשיעורי התעסוקה, הן של פרטים והן של משקי בית. הגידול בתעסוקה התרחש בכל קבוצות האוכלוסייה, בכל רמות ההשכלה, בכל הגילאים ובכל טיפוס משקי הבית, אולם העלייה בתעסוקה הייתה גבוהה יותר בקרב קבוצות בעלות יכולת השתכרות נמוכה – האוכלוסייה החרדית והערבית, בעלי השכלה נמוכה, בני 55–64 ומשקי בית עם שלושה ילדים ויותר. המחקר הכלכלי מראה כי גורם מרכזי לגידול בתעסוקה הוא סדרת צעדי מדיניות ממשלתית שהחלו ב-2003 ופעלו להגדלת התמריצים לעבודה לכלל העובדים, ובייחוד לבעלי הכנסות נמוכות ומשפחות מרובות ילדים (אקשטיין, ליפשיץ ולרום, 2018).⁵ תמריצים אלו כוללים:

- קיצוץ בקצבאות הבטחת הכנסה והקשחת תנאי הזכאות.
- קיצוץ בקצבאות ילדים מהילד השלישי ואילך.
- ירידה בתשלומי דמי אבטלה, הקשחת תנאי הזכאות וקיצור משך הזכאות.
- הורדת שיעור מס הכנסה, בעיקר לבעלי הכנסות נמוכות.
- מענק עבודה – "מס הכנסה שלילי".
- תוכניות מרווחה לעבודה – מהל"ב, אורות לתעסוקה ובייחוד מעגלי תעסוקה.
- העלאת גיל הפרישה לפנסיה.
- העלאת שכר המינימום (אם כי הוא אינו נאכף באופן מלא).
- צמצום שיעור העובדים הזרים החוקיים והלא חוקיים.
- קביעת יעדי תעסוקה ופריסת תשתיות תומכות שילוב בתעסוקה ומרכזי הכוון לחרדים וערבים, שיושמו במסגרת ועדת התעסוקה 2020.

המחקר מוצא גם כי בנוסף להשפעת שינויי המדיניות שתוארו לעיל, העלייה ברמת ההשכלה של הפרטים, ובפרט בשיעור בעלי השכלה אקדמית, תרמה גם היא לגידול בשיעור התעסוקה. הגידול בתעסוקה לווה כאמור בעלייה ניכרת בהכנסה מעבודה של משקי הבית, ובגידול בחלקה של ההכנסה מעבודה מתוך ההכנסה הכוללת של משקי הבית. יתרה מכך, במקביל לעלייה בהכנסה מעבודה, ולמרות התחלופה בין הכנסה מעבודה לבין תשלומי העברה, עלתה גם ההכנסה הפנויה (נטו) של כל משקי הבית (איור נ-2 בנספח א). עובדה זו מלמדת שההשפעה החיובית של הגידול בתעסוקה והעלייה בהכנסה מעבודה הייתה גדולה יותר מההשפעה השלילית של קיצוץ הקצבאות. הפער בין ההכנסה הפנויה של משקי בית ערבים לזו של יהודים לא-חרדים הצטמצם מ-38% ב-2002 ל-34% ב-2021, והפער בין משקי בית חרדים ליהודים לא-חרדים נותר קבוע – 30% ב-2002 ו-29% ב-2021.

השינויים בהכנסות משקי הבית באים לידי ביטוי גם במדדי העוני. תחולת העוני לפי הכנסה מעבודה ירדה באופן מתמשך מ-36.4% ב-2002 ל-35.3% ב-2021.⁶ תחולת העוני לפי הכנסה פנויה עלתה בשנים הראשונות בשל הקיצוץ בתשלומי הרווחה, אך לאחר מכן החלה גם היא לרדת. עם זאת היא עדיין גבוהה, ונכון ל-2021 עומדת על פי שניים מממוצע מדינות הסמן.⁷

⁵ המחקר בחן את מכלול ההשפעות של צעדי המדיניות ושל השינוי בכלל תשלומי הרווחה, ולא את השפעתו של כל אחד מהצעדים בנפרד.

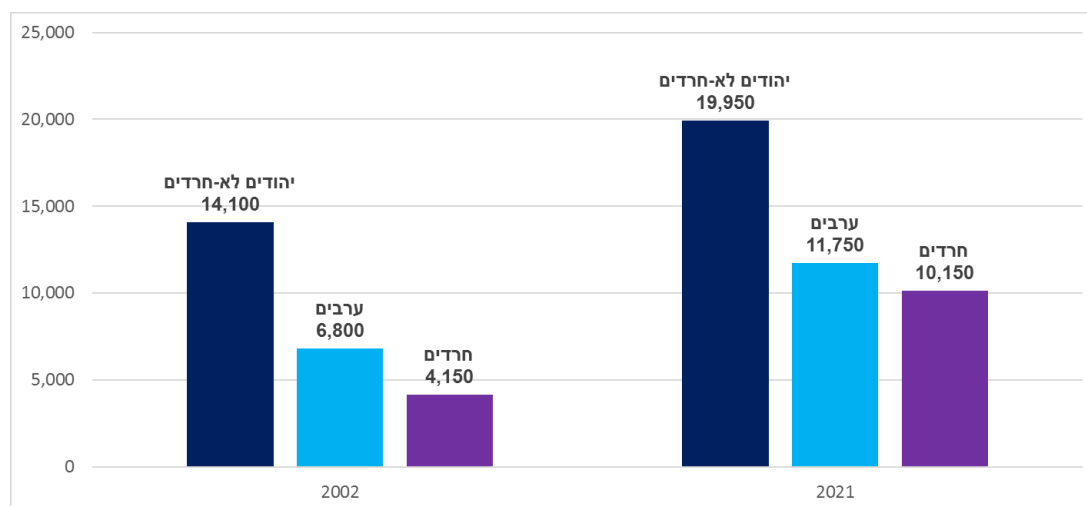
⁶ שיעור משקי בית בכל הגילאים שההכנסה שלהם מעבודה לנפש תקנית נמוכה ממחצית ההכנסה החציונית מעבודה לנפש תקנית. תחולת העוני לפי הכנסה מעבודה ב-2019, ערב משבר הקורונה, הייתה נמוכה אף יותר – 32.6%.

⁷ מדינות הסמן (אוסטריה, פינלנד, הולנד, שוודיה ודנמרק) הן מדינות הדומות לנו בהיקף האוכלוסייה ובמבנה המשק ושהיינו רוצים להידמות אליהן ברמת החיים ובשיעורי העוני.

מטרת נייר זה היא להציג תרחישים אפשריים להכנסה מעבודה של משקי הבית בעוד שני עשורים, בהינתן השינויים הדמוגרפיים הצפויים על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ושינויים אפשריים בהשכלה ובתעסוקה. על כן המשך הניתוח מתמקד רק בגילאים צעירים יותר – בני 25–44, כך שגם המבוגרים מביניהם, בני 44, עדיין יהיו בשוק העבודה בעוד כעשרים שנה. כפי שנראה בהמשך, התפלגות ההשכלה והתעסוקה של הקבוצה הצעירה יותר שונות במידה ניכרת משל הקבוצה המבוגרת יותר, ועל כן הן רלוונטיות יותר לבניית התרחישים.

איור 2 מציג את ההכנסה מעבודה של משקי הבית הצעירים. המגמה דומה לזו שמתוארת באיור 1, אולם רמות ההכנסה מעבודה נמוכות יותר מכיוון שמדובר במשקי בית צעירים בעלי שנות ניסיון מועטות יותר בשוק העבודה (ראו גם איור 3-ב בספח א לנתוני כל השנים 2002–2021). ההכנסה מעבודה של משקי הבית הצעירים עלתה בשני העשורים האחרונים ב-39%, וגם עבורם הפערים הצטמצמו אבל הם עדיין גדולים: הפער בין ההכנסה מעבודה של משקי בית ערבים לזו של יהודים לא-חרדים ירד מ-52% ב-2002 ל-41% ב-2021, והפער בין משקי בית חרדים ליהודים לא-חרדים הצטמצם מ-70% ב-2002 ל-49% ב-2021.⁸

איור 2: הכנסה מעבודה של משקי בית, ראש משק הבית בגילי 25–44

הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עבור משקי הבית הערבים אין הבדלים גדולים במגמות ובפערים בין כל בני 25–64 לבין השנתונים הצעירים יותר, בני 25–44, אולם עבור משקי הבית החרדים הגידול בהכנסה מעבודה בקרב שנתוני הלידה הצעירים הוא כפול – גידול של 143% בין 2002 ל-2021 עבור גילאי 25–44 לעומת גידול של 77% עבור גילאי 25–64. כלומר, השנתונים הצעירים בחברה החרדית הם בעלי מאפיינים שונים ובפרט מתאפיינים בשיעורי תעסוקה גבוהים יותר, עובדה המדגישה את הצורך להתמקד בשנתונים הצעירים כאשר בוחנים תרחישים אפשריים לעתיד.

⁸ אנחנו מנתחות את ההכנסה מעבודה למשק בית ולא לנפש או לנפש תקנית, שכן מבנה משק הבית נלקח בעבודה זו כאקסוגני והדגש הוא על ההשכלה והתעסוקה, המושפעות מאמצעי מדיניות ותמריצים. להכנסה מעבודה של משקי בית שהם זוגות לעומת משקי בית יחידניים ראו איור 4-ב בספח א.

הסעיפים הבאים מראים שהגידול בהכנסה מעבודה של משקי הבית בין 2002 ל-2021 הוא תוצאה הן של העלייה בשיעורי התעסוקה של הגברים והנשים בקבוצות האוכלוסייה השונות והן של העלייה בשכר שלהם. עבור משקי הבית היהודים הלא-חרדים, התרומה של גברים ונשים לגידול בהכנסה מעבודה של משקי הבית היא דומה, וכמעט כל הגידול נובע מעלייה בשכר, בעוד ששיעורי התעסוקה הן של גברים והן של נשים כמעט שלא השתנו בעשרים השנים האחרונות. עבור משקי הבית הערבים, הנשים תרמו לגידול בהכנסת משקי הבית יותר מהגברים גם כתוצאה מעלייה בשכר ובמידה רבה יותר מעלייה בשיעור התעסוקה, בעוד שבקרב הגברים מרבית הגידול הוא תוצאה של עלייה בשכר ואילו שיעור התעסוקה שלהם נותר ללא שינוי ניכר, ועבור גברים ערבים צעירים אף נצפתה ירידה קלה. עבור משקי הבית החרדים, התרומה של גברים ונשים לגידול בהכנסה מעבודה של משקי הבית היא דומה, והיא תוצאה בעיקר של עלייה בשיעורי התעסוקה ופחות של עלייה בשכר.

2.2 תעסוקה

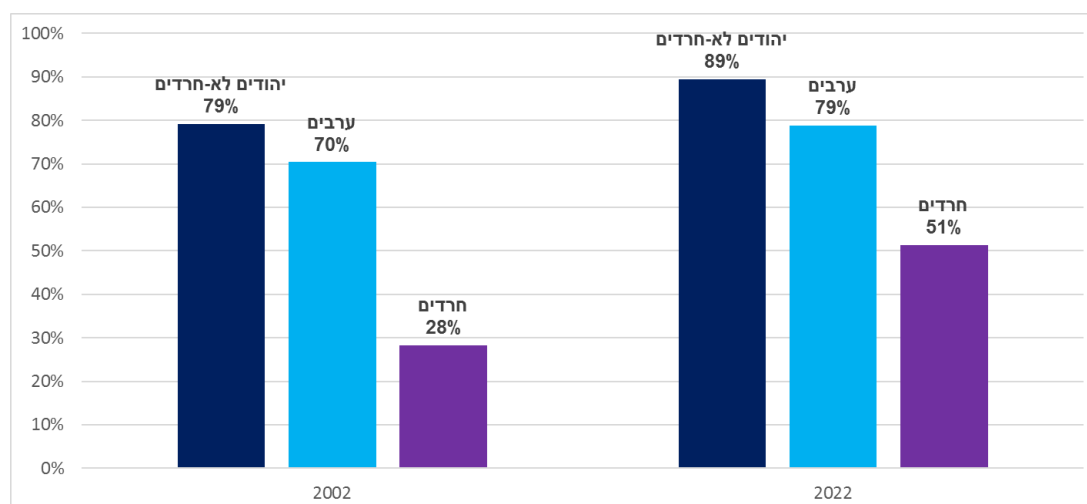
סעיף זה מתאר את השינויים בשיעורי התעסוקה של קבוצות האוכלוסייה השונות בעשרים השנים האחרונות. כאמור, התוצאה של סדרת אמצעי המדיניות שתוארו בסעיף הקודם הייתה גידול משמעותי בתעסוקה של כל קבוצות האוכלוסייה ובייחוד בקרב קבוצות בעלות יכולת השתכרות נמוכה, אשר בהם התמקדו אמצעי המדיניות. עם זאת חלק מפערי התעסוקה נותרו משמעותיים.

2.2.1 תעסוקה של פרטים

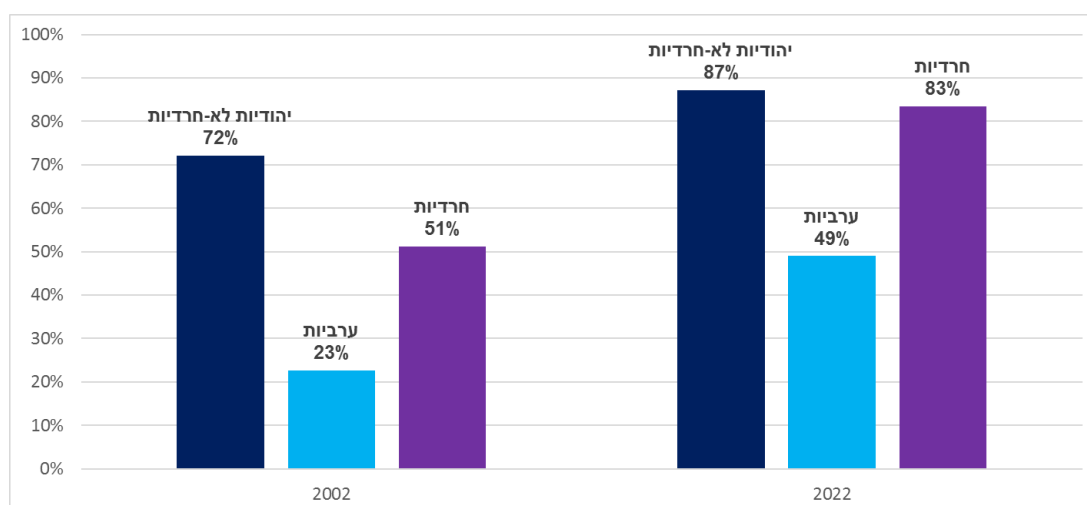
איור 3 מציג את שיעורי התעסוקה של גברים ונשים בשלוש קבוצות האוכלוסייה, בשנת 2002 לעומת שנת 2022 (ראו גם איור נ-5 בנספח א לנתוני כל השנים 2002–2022). כל שש הקבוצות הגדילו את שיעורי התעסוקה שלהן, והעלייה בתעסוקה משמעותית יותר עבור נשים ערביות, נשים חרדיות וגברים חרדים. יחד עם זאת, רק הנשים החרדיות הצליחו לסגור כמעט לגמרי את פערי התעסוקה שלהן מול הנשים היהודיות הלא-חרדיות, בעוד שהנשים הערביות והגברים החרדים עדיין מתאפיינים בשיעורי תעסוקה נמוכים ובפערים גדולים.

איור 3: שיעור תעסוקה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שיעור התעסוקה של הגברים הערבים עלה מ-70% ל-79%, אולם עלייה זו הייתה נמוכה יותר מזו של שיעור התעסוקה של גברים יהודים לא-חרדים, כך שהפער בין הקבוצות גדל ל-11 נקודות אחוז ב-2022 – הקבוצה היחידה שבה הפער בשיעור התעסוקה גדל מעט ולא הצטמצם. תופעה זו נובעת במידה רבה ממגמת הירידה בתעסוקה של גברים ערבים צעירים בשנים האחרונות, אשר צפויה להשפיע באופן שלילי על הפער בין הקבוצות בעתיד. גם השיעור הגבוה של גברים ערבים בגילאי 18–24 אשר אינם עובדים ואינם נמצאים באף מסגרת של רכישת השכלה או הכשרה מקצועית (NEET – Not in Education, Employment or Training), אשר עומד ב-2002 על 30%, מעיד על גידול צפוי בפער התעסוקה בין גברים ערבים לגברים יהודים לא-חרדים, אם מגמה זו לא תשתנה.⁹

הנשים הערביות יותר מהכפילו את שיעור התעסוקה שלהן, מ-23% ב-2002 ל-49% ב-2022, גידול דרמטי אשר הביא לצמצום הפער שלהן מול התעסוקה של נשים יהודיות לא-חרדיות, אולם פער זה עדיין נותר משמעותי. הפער בשיעור התעסוקה הצטמצם ב-11 נקודות אחוז, כלומר 23% מהפער נסגר, אך גם בשנת 2022 פחות ממחצית מהנשים הערביות מועסקות לעומת 87% מהנשים היהודיות הלא-חרדיות. כפי שנראה בהמשך, העלייה בתעסוקת הנשים הערביות קשורה קשר הדוק לגידול בהשכלה שלהן.

הגברים החרדים הגדילו גם הם את שיעורי התעסוקה שלהם בתקופה זו במידה דרמטית, מ-28% ל-51%, אך שיעור התעסוקה שלהם עדיין נותר נמוך מאוד ורק מחציתם מועסקים. הפער בינם לבין יהודים לא-חרדים אומנם הצטמצם ב-13 נקודות אחוז, אך צמצום זה מהווה סגירה רק של 25% מהפער, והוא נותר עצום – 38 נקודות אחוז פחות מהתעסוקה של יהודים לא-חרדים.

קבוצת הנשים החרדיות מתאפיינת בעלייה הגדולה ביותר בתעסוקה. שיעור התעסוקה שלהן עלה מ-51% ב-2002 ל-83% ב-2022, כך שהפער בינן לבין נשים יהודיות לא-חרדיות הצטמצם באופן ניכר, מ-21 ל-4 נקודות אחוז – סגירה של 83% מהפער.

כפי שהוזכר בסעיף הקודם, מרבית הגידול בתעסוקה בתקופה זו נובע ממדיניות ממשלתית ממוקדת תעסוקה. בשנים 2003–2015 לא הייתה עלייה בתשואה להשכלה, בייחוד לא בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה, לא היו שינויים דרמטיים בתשואה לניסיון (גיל), ולא היו שינויים דמוגרפיים אחרים אשר עשויים להסביר את הגידול בתעסוקה המוטה כלפי קבוצות עם פוטנציאל השתכרות נמוך, ועל כן ניתן לייחס שינויים אלו לשינוי במבנה התמריצים ובתוכניות התעסוקה (אקשטיין, ליפשיץ ולרום, 2018). על כן, תקופה זו מלמדת כי שוק העבודה מגיב בצורה חזקה לשינויי מדיניות ולתמריצים כלכליים; תמריצים נכונים יפעלו לשימור והמשך המגמות החיוביות בתעסוקה ובהכנסה מעבודה, בעוד שתמריצים שליליים עלולים לפעול בכיוון ההפוך.

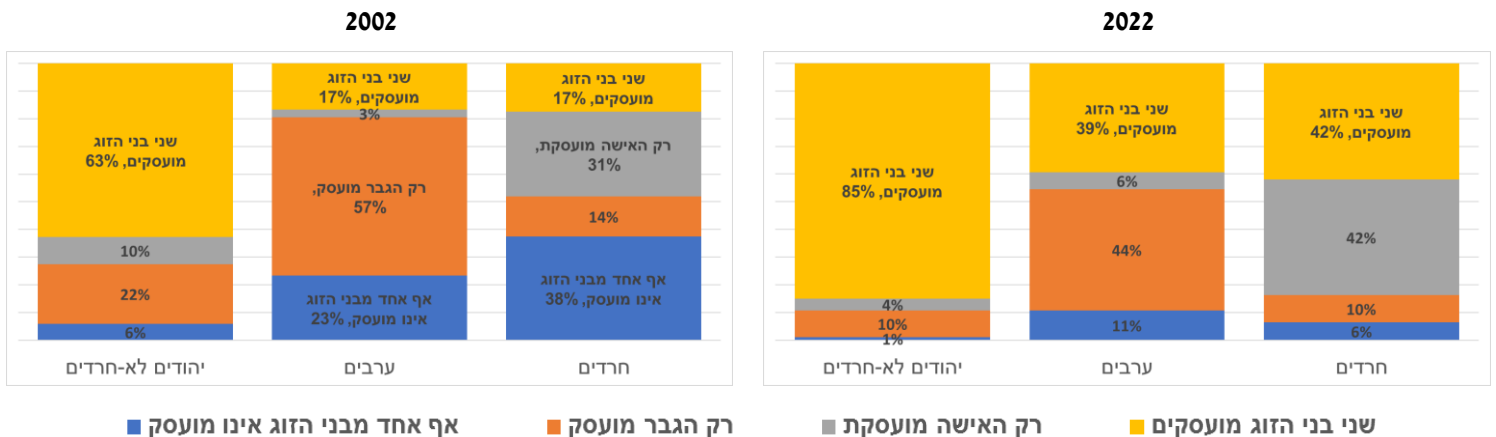
⁹ לניתוח החסמים והאתגרים בשילוב גברים ערבים צעירים בתעסוקה איכותית והמלצות מדיניות בנושא ראו תחאוכו, לרום וג'באלי-סירחאן (2023) וקלישר ואחרים (2023).

2.2.2 תעסוקה של משקי בית

העלייה בתעסוקה של פרטים שתוארה בסעיף הקודם מתבטאת כמובן גם בעלייה בתעסוקה ברמת משק הבית, ובפרט בעלייה דרמטית בשיעור הזוגות בעלי שני מפרנסים לעומת הזוגות בעלי מפרנס יחיד. יחד עם זאת, גם בנייתוח התעסוקה של משקי בית ניכר חוסר מיצוי של הפוטנציאל התעסוקתי בקרב משקי הבית הערבים והחרדים.

איור 4 מציג את הרכב התעסוקה עבור משקי בית שהם זוגות.¹⁰ בין 2002 ל-2022 חל גידול משמעותי בשיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים בשלוש קבוצות האוכלוסייה. בקרב משקי הבית היהודים הלא-חרדים חלקם של הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים עלה ב-22 נקודות אחוז, מ-63% ב-2002 ל-85% ב-2022. עלייה זו נובעת בעיקר מכניסה של נשים לשוק העבודה, כאשר במקביל שיעור הזוגות שבהם רק הגבר מועסק ירד ב-12 נקודות אחוז. עבור משקי הבית הערבים, חלקם של הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים גדל ביותר מפי שניים, מ-17% ל-39%, בעוד ששיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג אינם מועסקים נחתך בחצי, מ-23% ב-2002 ל-11% בלבד ב-2022. גם עבור משקי הבית החרדים, חלקם של הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים יותר מהכפיל את עצמו, מ-17% ל-42%, בעוד ששיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג אינם מועסקים צנח מ-38% ל-6% בלבד. יחד עם זאת בקרב משקי הבית החרדים חלה עלייה של 11 נקודות אחוז גם בשיעור הזוגות שבהם רק האישה מועסקת, בניגוד לקבוצות האחרות שעבורן שיעור זה ירד.

איור 4: הרכב תעסוקה של משקי בית שהם זוגות, ראש משק הבית בגילי 25–44

משקי בית שהם זוגות, כלומר שיש בהם בן/בת זוג. התעסוקה מתייחסת רק לראש משק הבית ולבן/בת הזוג. חרדים עד 2013 לפי סוג ביי"ס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

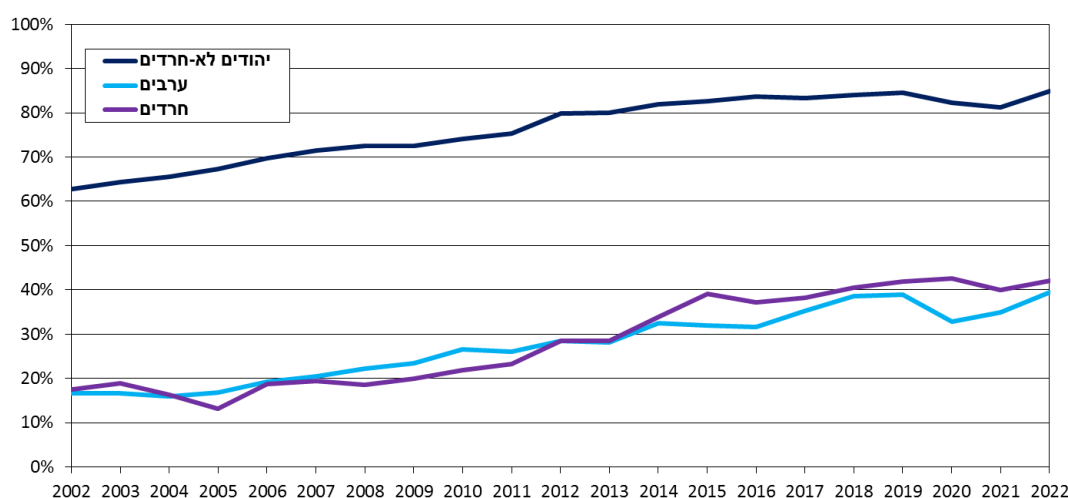
חשוב לציין כי הגידול בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים ונשים חרדיות היה מתואם חיובית ברמת משק הבית, כלומר כניסתם של גברים חרדים לשוק העבודה לא דחקה החוצה את בנות זוגם, וגם כניסתן של נשים חרדיות לא דחקה החוצה את הגברים. כאמור חל גידול דרמטי בשיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים, ובנוסף לכך יש גידול גם בשיעור הזוגות החרדים שבהם הגבר עובד (לבד או ביחד עם האישה) וגם בשיעור הזוגות החרדים שבהם האישה עובדת (לבד או ביחד עם הגבר). יתרה מכך, מבין הגברים החרדים הנשואים המועסקים, ל-81% מתוכם גם האישה מועסקת.

¹⁰ משקי הבית שהם זוגות מהווים את מרבית האוכלוסייה: ב-2002 65% ממשקי הבית היהודים הלא-חרדים, 81% ממשקי הבית הערבים ו-94% ממשקי הבית החרדים; וב-2022 65% מהיהודים הלא-חרדים, 75% מהערבים ו-93% מהחרדים. הרכב התעסוקה של משקי הבית היחידניים מתואר בהמשך סעיף זה.

השוואה בין שלוש קבוצות האוכלוסייה ב-2022 מלמדת כי **שיעור הזוגות הערבים והחרדים שבהם שני בני הזוג מועסקים הוא עדיין כמחצית מזה של זוגות יהודים לא-חרדים**. שיעור הזוגות שבהם יש מועסק יחיד דומה בין משקי הבית הערבים והחרדים, אך בעוד שבזוגות הערבים המפרנס היחיד הוא כמעט תמיד הגבר, בזוגות החרדים המפרנסת היחידה היא בדרך כלל האישה.

איור 5 מציג את שיעור הזוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים על פני זמן; אנחנו מדגישות במיוחד שיעור זה שכן המחקר הכלכלי מראה כי למשק בית שבו שני בני הזוג מועסקים יש הסתברות נמוכה יותר להיות מתחת לקו העוני (אקשטיין ולרום, 2016; המוסד לביטוח לאומי, 2022). בתחילת שנות האלפיים פחות מ-20% מהזוגות הערבים והחרדים התאפיינו בשני מועסקים, ובהתאם אחוזים גבוהים מהם חיו מתחת לקו העוני. הגידול הדרמטי בשיעור משקי הבית שבהם שני בני הזוג מועסקים התרחש בתחילת שנות האלפיים ונעצר כמעט לגמרי בשנת 2015, כך שניתן לשייך אותו לשינויי המדיניות שהתרחשו בתקופה זאת ותוארו בסעיף הקודם.

איור 5: שיעור משקי בית שבהם שני בני הזוג מועסקים מתוך משקי הבית שהם זוגות, ראש משק הבית בגילי 25–44

משקי בית שהם זוגות, כלומר שיש בהם בן/בת זוג. התעסוקה מתייחסת רק לראש משק הבית ולבן/בת הזוג. חרדים עד 2013 לפי סוג ב"יש אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כאמור, משקי הבית שהם זוגות הם מרבית האוכלוסייה. **בחינת משקי הבית של היחידניים מצביעה גם היא על עלייה בתעסוקה**: ב-2002 היו 17% ממשקי הבית היהודים הלא-חרדים של גברים יחידניים ושיעור התעסוקה שלהם היה 78%, בעוד שב-2022 עלה משקלם ל-20% ושיעור התעסוקה שלהם עלה ל-90%. מבין משקי הבית הערבים, משקל הגברים היחידניים נותר כמעט ללא שינוי: 12% ב-2002 ו-13% ב-2022, ושיעור התעסוקה שלהם גדל מ-75% ל-91%. בקרב משקי הבית החרדים, שיעור הגברים היחידניים הוא זעיר: 5% ב-2002 ו-3% בשנת 2022, והתעסוקה של קבוצה זו עלתה דרמטית, מ-27% ל-80% (גבוה משמעותית מהתעסוקה של גברים חרדים במשקי בית שהם זוגות).

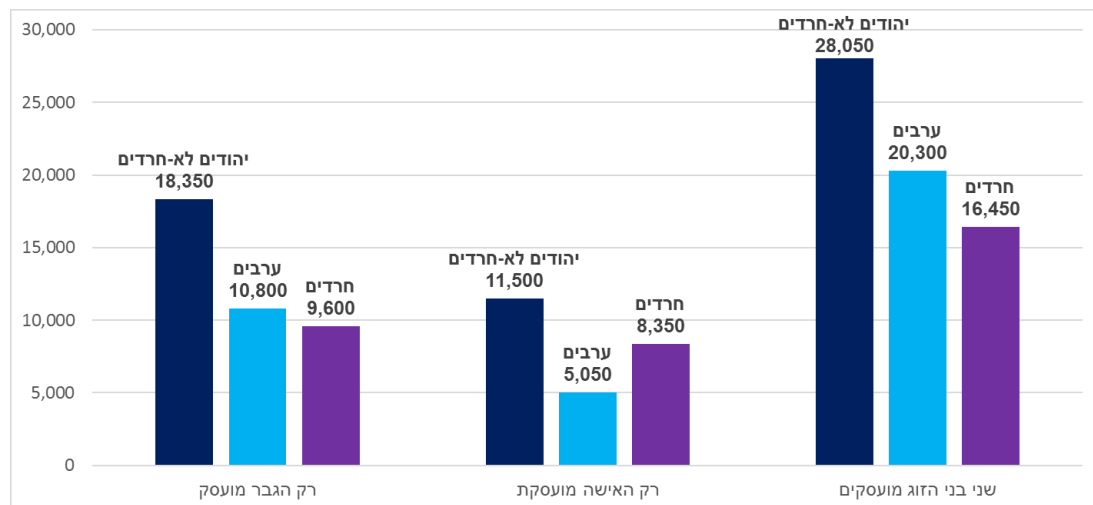
משקי הבית של נשים יחידניות מתאפיינים בשיעורי תעסוקה גבוהים לכל אורך התקופה: ב-2002 היו 18% ממשקי הבית היהודים הלא-חרדים של נשים יחידניות ושיעור התעסוקה שלהן היה 75%, בעוד שב-2022 ירד משקלן ל-15% ושיעור התעסוקה שלהן עלה ל-89%. מבין משקי הבית הערבים, משקל הנשים היחידניות עלה מ-7% ל-11%, ושיעור התעסוקה שלהן גדל מ-61% ל-69% (גבוה משמעותית מהתעסוקה של נשים ערביות במשקי בית שהם זוגות). בקרב משקי הבית החרדים, שיעור הנשים היחידניות הוא קטן: 1% ב-2002 ו-4% בשנת 2022, והתעסוקה שלהן ירדה מעט, מ-90% ל-87%.

2.2.3 הכנסה מעבודה של משקי בית לפי הרכב תעסוקה

ההבדלים בהרכב התעסוקה של משקי הבית שהם זוגות בין קבוצות האוכלוסייה השונות מסבירים חלק מהפער בהכנסה שלהם מעבודה, שכן למשק בית עם שני מועסקים יש הכנסה גבוהה יותר משל משק בית עם מועסק יחיד. על כן הנתון שלפיו שיעור הזוגות היהודים הלא-חרדים שבהם שני בני הזוג מועסקים, 85%, יותר מכפול מהשיעור המקביל בקרב הזוגות הערבים והחרדים, מסביר חלק ניכר מהפער בהכנסה מעבודה לטובת משקי בית אלו. עם זאת, ניתוח ההכנסה מעבודה של משקי הבית בהינתן הרכב התעסוקה מצביע על כך שזהו רק חלק מההסבר, ומאיוור 6 ניתן לראות בבירור שההכנסה מעבודה של זוגות ערבים וחרדים נמוכה יותר גם כששני בני הזוג מועסקים, גם כאשר רק הגבר מועסק וגם כאשר רק האישה מועסקת.

איור 6: הכנסה מעבודה של משקי בית שהם זוגות לפי הרכב תעסוקה, ראש משק הבית בגילי 25–44,

2021

משקי בית שהם זוגות, כלומר שיש בהם בן/בת זוג. התעסוקה מתייחסת רק לראש משק הבית ולבן/בת הזוג. הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההכנסה מעבודה של זוג חרדי שבו שני בני הזוג מועסקים היא 16,450 ש"ח, לעומת 28,050 ש"ח עבור זוג יהודי לא-חרדי עם שני מועסקים, פער של 41% שמבטא הבדלים באיכות התעסוקה של גברים ונשים – שעות העבודה (היקף משרה), התפלגות משלחי היד וענפי הכלכלה והשכר לשעה – שבחלקה קשורה כמובן להשכלה, כפי שנראה בסעיף הבא. **עבור הנשים החרדיות עיקר הפער נובע משעות עבודה מועטות יותר, בעוד שעבור הגברים החרדים הפער נובע גם משעות עבודה מועטות יותר וגם משכר לשעה נמוך יותר.**¹¹ עבור זוגות ערבים שבהם שני בני הזוג מועסקים הפער קטן הרבה יותר ועומד על 28% בלבד. גם עבורם פער זה משקף הבדלים באיכות התעסוקה, כאשר עבור הגברים הערבים עיקר הפער נובע משכר לשעה נמוך יותר ואילו עבור הנשים הערביות הפער נובע גם משעות עבודה מועטות יותר וגם משכר לשעה נמוך יותר.

¹¹ ראו את שעות העבודה השבועיות באיור נ-8 בנספח א, ואת השכר לשעה באיור נ-9.

חשוב לציין שפערים אלו של 41% ו-28% עבור זוגות שבהם שני בני הזוג מועסקים הם קטנים יותר מהפערים הכוללים בהכנסה מעבודה בין זוגות חרדים וערבים למשקי בית יהודים לא-חרדים, שעומדים על 58% ו-48%, בהתאמה (איור נ-4 בנספח א). במילים אחרות, בכוחה של תעסוקה של שני בני הזוג לצמצם חלק מפערי ההכנסה בין משקי הבית.¹²

¹² הפער עבור זוגות חרדים שבהם רק הגבר מועסק הוא 48% ועבור זוגות שבהם רק האישה מועסקת הוא 27%. עבור כלל משקי הבית החרדים שבהם רק הגבר מועסק (זוגות וגברים יחידניים) הפער הוא 34%, ועבור כלל משקי הבית שבהם רק האישה מועסקת (זוגות ונשים יחידניות) הוא 37%. הפער עבור זוגות ערבים שבהם רק הגבר מועסק הוא 41% ועבור זוגות שבהם רק האישה מועסקת הוא 56%. עבור כלל משקי הבית הערבים שבהם רק הגבר מועסק (זוגות וגברים יחידניים) הפער הוא 30%, ועבור כלל משקי הבית שבהם רק האישה מועסקת (זוגות ונשים יחידניות) הפער הוא 46%.

2.3 השכלה

2.3.1 התפלגות ההשכלה

שני העשורים האחרונים התאפיינו בעלייה דרמטית ברמת ההשכלה של האוכלוסייה, ובפרט בשיעור בעלי ההשכלה העל-תיכונית והאקדמית. עלייה זו בהשכלה היא גורם נוסף ומשמעותי לעלייה בהכנסה מעבודה של משקי הבית ולעלייה בתעסוקה שתוארו בפרקים הקודמים. איור 7 מציג את התפלגות ההשכלה של גברים ונשים בשלוש קבוצות האוכלוסייה, בשנת 2002 לעומת שנת 2022, בחלוקה לחמש רמות השכלה על פי התעודה הגבוהה ביותר: (1) השכלה תיכונית לכל היותר וללא תעודת בגרות; (2) תעודת בגרות; (3) השכלה על-תיכונית שאינה אקדמית, ובפרט הנדסאים וטכנאים (מה"ט) ולימודי י"ג-י"ד; (4) השכלה אקדמית – תואר ראשון; (5) השכלה אקדמית – תואר שני ומעלה.¹³

מאיור 7 ניתן לראות את העלייה ברמת ההשכלה של גברים בשלוש קבוצות האוכלוסייה. בקרב הגברים היהודים הלא-חרדים, שיעור האקדמאים עלה מ-27% ב-2002 ל-42% ב-2022, בעוד ששיעור הפרטים שאינם זכאים לבגרות ירד דרמטית מ-36% ל-21%. מבין הגברים הערבים שיעור האקדמאים נמוך בהרבה, אף שניכרת עלייה על פני זמן מ-13% ל-20%.¹⁴ גם בקרב קבוצה זו חלה ירידה משמעותית של 17 נקודות אחוז בשיעור הגברים שאינם זכאים לבגרות. רמת ההשכלה של הגברים החרדים נמוכה באופן קיצוני משל שני הקבוצות האחרות: שיעור האקדמאים אומנם עלה מ-2% ב-2002 ל-9% ב-2022, אך הוא עדיין זעיר, ומהצד השני, 73% מהגברים החרדים אינם זכאים אפילו לתעודת בגרות.¹⁵

האיור מצביע בבירור על פערי ההשכלה הגדולים בין גברים משלוש הקבוצות, אשר להם השפעה ניכרת על השכר שלהם, כפי שנראה בהמשך: שיעור האקדמאים הערבים הוא מחצית משיעור האקדמאים היהודים הלא-חרדים, ושיעור האקדמאים החרדים הוא פחות מרבע. באופן דומה, **שיעור הערבים בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי הוא פחות ממחצית מזה של יהודים לא-חרדים, ושיעור החרדים בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי הוא כשליש.**

איור 7 ב מציג את העלייה הדרמטית ברמת ההשכלה של נשים בשלוש קבוצות האוכלוסייה, עלייה גדולה בהרבה מזו של הגברים. שיעור האקדמאיות היהודיות הלא-חרדיות עלה מ-32% ב-2002 ל-57% ב-2022 – עלייה של 25 נקודות אחוז בתוך 20 שנה. במקביל, שיעור היהודיות הלא-חרדיות שאינן זכאות לבגרות נחתך בחצי ועומד ב-2022 על 14%. שיעור האקדמאיות הערביות נסק ביותר מפי שלושה, מ-9% בלבד ל-33%, ובמקביל שיעור הערביות שאינן זכאיות לבגרות נחתך ביותר מחצי, מ-64% ל-30% בלבד. שיעור האקדמאיות החרדיות גדל במידה ניכרת אף הוא, מ-9% ל-29%, וזאת לצד 42% מהנשים החרדיות אשר רכשו השכלה על-תיכונית לא-אקדמית, מרביתן במסגרת מוסדות חרדיים וסמינרים. בקרב קבוצה זאת חל שיפור ניכר באיכות ההשכלה בעקבות הכניסה של לימודים טכנולוגיים ברמה גבוהה למוסדות אלו והכשרה של נשים אלו כהנדסאיות מה"ט במסגרת הסמינרים. כניסת הלימודים הטכנולוגיים לסמינרים היא תוצאה גם של מדיניות ממשלתית אך גם של דרישה מהשטח: הגידול בתעסוקה של הנשים החרדיות הביא לגידול בביקוש להשכלה של קבוצה זו.¹⁶

¹³ הסיווג לקבוצות מתבסס על התשובה לשאלה: "מהי התעודה או התואר הגבוה ביותר שקיבלת?", והתשובה המשויכת לרמה (3) היא "תעודת סיום של בי"ס על-תיכוני שאינה תעודה אקדמית". יש לציין כי סקר כוח אדם אינו מתייחס במפורש להכשרות מקצועיות, ובפרט לא להכשרות ארוכות המקנות תעודה כגון הנהלת חשבונות, חשמלאות, חשבות שכר וכדומה, וייתכן שבוגרים של הכשרות אלו מסווגים כבעלי רמת השכלה (1) או (2).

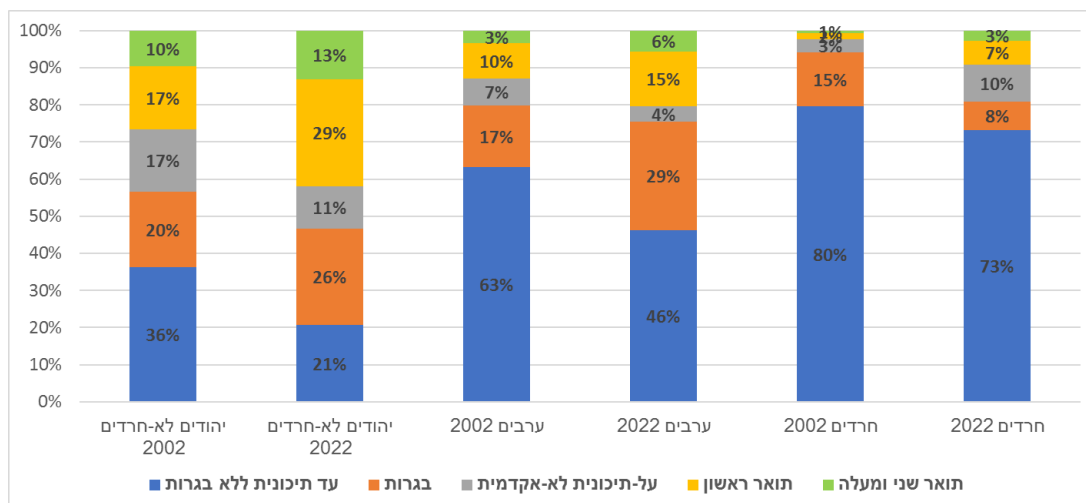
¹⁴ לתיאור מפורט של החסמים של גברים ערבים ברכישת השכלה אקדמית ראו תחאוכו ואחרים (2023).

¹⁵ למידע נוסף בנושא הירידה בהשכלה של גברים חרדים ראו אקסלרד וטרקטינגוט (2023).

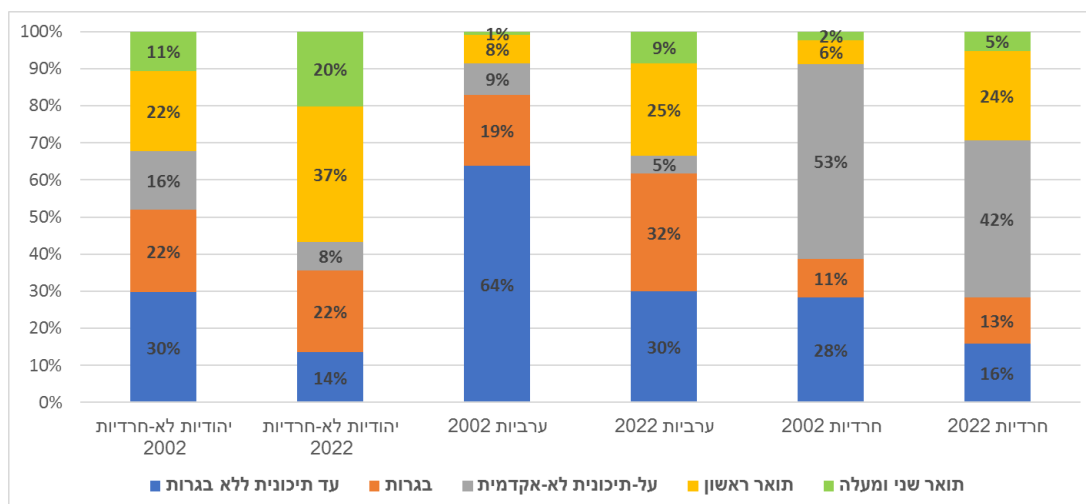
¹⁶ להרחבה בנושא תעסוקה והשכלה של נשים חרדיות ראו אקסלרד וקלישר (2023).

איור 7: התפלגות השכלה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

כתוצאה משינויים אלו, בעוד ששיעור האקדמאיות החרדיות הוא רק כמחצית מזה של יהודיות לא-חרדיות, הרי ששיעור הנשים החרדיות בעלות השכלה על-תיכונית כלשהי הוא 72%, גבוה מהשיעור המקביל בקרב נשים יהודיות לא-חרדיות שעמד ב-2022 על 64%. הנשים הערביות, למרות השיפור ברמת ההשכלה שלהן, נמצאות עדיין מאחור, כאשר הן שיעור האקדמאיות והן שיעור בעלות השכלה על-תיכונית כלשהי הם כ-60% מזה של יהודיות לא-חרדיות.

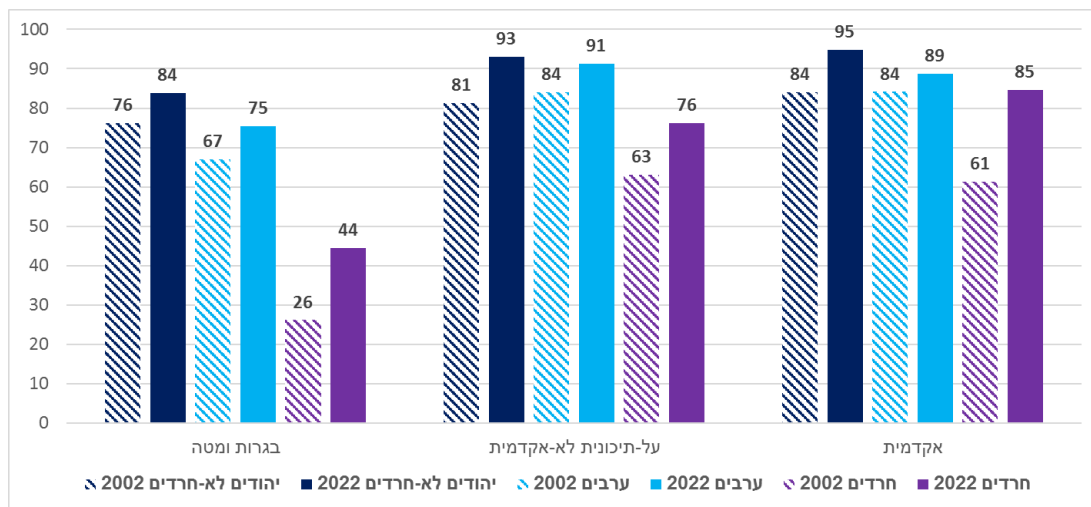
השוואה בין רמת ההשכלה של גברים ונשים מצביעה על כך שנשים משכילות יותר מגברים בכל שלוש קבוצות האוכלוסייה, ובפער גדול. שיעור בעלי השכלה אקדמית בקרב יהודים לא-חרדים הוא 57% לנשים לעומת 42% לגברים, ובחברה הערבית שיעור האקדמאים הוא 33% לנשים ו-20% לגברים. בחברה החרדית הפער גדול אף יותר, 29% נשים אקדמאיות לעומת 10% גברים. פערים דומים קיימים גם בשיעור בעלי השכלה על-תיכונית כלשהי. ממצא זה אינו ייחודי לישראל והוא מאפיין את מרבית מדינות ה-OECD, ומספר גדל והולך של מדינות מתפתחות.

2.3.2 תעסוקה לפי השכלה

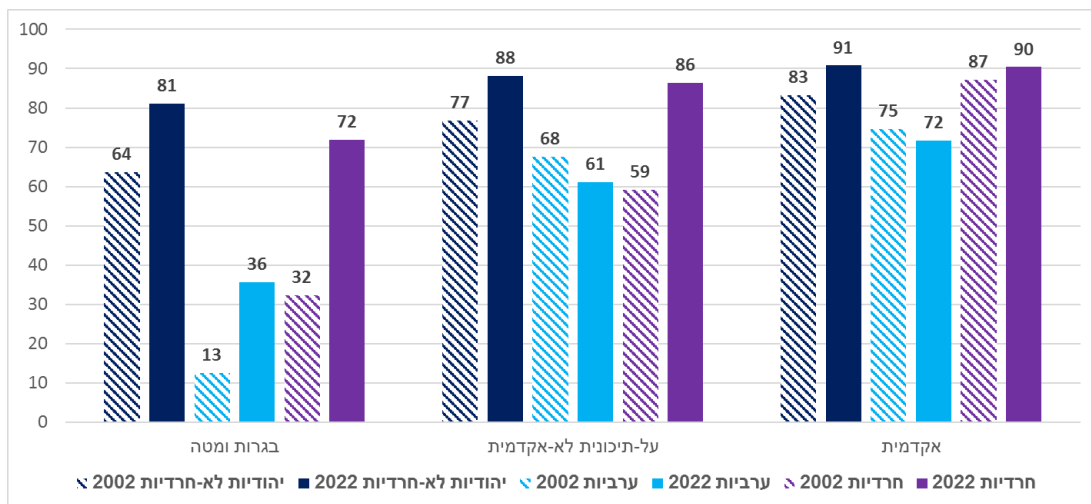
ההבדלים בהתפלגות ההשכלה בין קבוצות האוכלוסייה השונות שתוארו בפרק הקודם הם חלק מההסבר לפער בשיעורי התעסוקה שתואר בסעיף 2.2.1, בשל הקשר החיובי והמונוטוני בין רמת ההשכלה לבין שיעור התעסוקה. עם זאת, קיימים פערים בשיעור התעסוקה בין קבוצות האוכלוסייה גם בתוך כל רמת השכלה. איור 8 מציג את שיעור התעסוקה לפי רמת השכלה של גברים ונשים בשלוש קבוצות האוכלוסייה, בשנת 2002 לעומת שנת 2022. בנייתוח בסעיף זה ובסעיף הבא החלוקה היא לשלוש רמות השכלה בלבד, בשל מיעוט תצפיות ושונות גבוהה בנתוני השכר: בגרות ומטה – השכלה תיכונית ללא בגרות או עם בגרות (רמות 1+2); השכלה על-תיכונית שאינה אקדמית (רמה 3); השכלה אקדמית – תואר ראשון או תואר שני ומעלה (רמות 4+5).¹⁷

איור 8: שיעור תעסוקה לפי השכלה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁷ לנתונים לפי חמש רמות השכלה ראו איור נ-6 בנספח א.

מאיור 8 עולים שני ממצאים מרכזיים. הממצא הראשון הוא ששיעור התעסוקה מתואם חיובית עם רמת ההשכלה. זה אינו ממצא מפתיע והוא נמצא גם במחקרים קודמים ועבור מדינות שונות, אם כי יש לציין שהעלייה בתעסוקה עם ההשכלה אינה גדולה: שיעור התעסוקה של גברים יהודים לא-חרדים בעלי השכלה תיכונית לכל היותר ב-2022 הוא 84%, והוא עולה ל-93% עבור בעלי השכלה על-תיכונית שאינה אקדמית ול-95% לאקדמאים.

הממצא השני הוא ששיעור התעסוקה של גברים בתוך כל רמת השכלה עלה בין 2002 ל-2022. לדוגמה, התעסוקה של יהודים לא-חרדים אקדמאים עלתה מ-84% ל-95%, של ערבים אקדמאים מ-84% ל-89%, ועבור חרדים אקדמאים נרשמה עלייה משמעותית מ-61% ל-85%. מכיוון שגברים ערבים ויהודים לא-חרדים מתאפיינים מראש בשיעורי תעסוקה גבוהים, ההבדלים בין הקבוצות ובין השנים אינם גדולים, ונראה שהם אינם המקור המרכזי לפערים בין שתי קבוצות אלו. לעומת זאת, הגברים החרדים מתאפיינים בשיעורי תעסוקה נמוכים משמעותית בתוך כל רמת השכלה, ואפילו בקרב חרדים אקדמאים (קבוצה קטנה וסלקטיבית, ראו איור 7א) שיעור התעסוקה הוא 85% לעומת 95% עבור גברים יהודים לא-חרדים.

שיעורי התעסוקה של נשים (איור 8ב) מתאפיינים גם הם במתאם חיובי בין השכלה ותעסוקה, אלא שעבור נשים ההבדלים הן על פני זמן והן בין הקבוצות הם גדולים יותר. התעסוקה של נשים יהודיות לא-חרדיות עלתה בין 2002 ל-2022 בכל רמות ההשכלה, ובייחוד בולטת עלייה של 17 נקודות אחוז לנשים בעלות השכלה תיכונית לכל היותר, שהיא גדולה יותר מהעלייה עבור נשים בעלות השכלה על-תיכונית (11 נקודות אחוז) ונשים אקדמאיות (8 נקודות אחוז). **ממצא זה עולה בקנה אחד עם אמצעי המדיניות שתוארו בסעיף 2.1 ואשר מוקדו בקבוצות בעלות יכולת ההשתכרות הנמוכה.**

שיעורי התעסוקה של הנשים הערביות הם נמוכים יותר מאלו של שתי הקבוצות האחרות גם בתוך כל רמת השכלה. בנוסף, לא נצפתה עבורן עלייה בתעסוקה על פני זמן בתוך כל רמת השכלה, אלא אפילו ירידה לנשים המשכילות יותר. כך למשל שיעור התעסוקה של ערביות אקדמאיות ירד מ-75% ב-2002 ל-72% ב-2022. **שיעור התעסוקה של נשים ערביות בעלות השכלה תיכונית לכל היותר הוא 36% בלבד, ולמרות עלייה של כמעט פי שלושה בתקופה המתוארת הוא עדיין נמוך משמעותית לעומת הנשים האחרות. לכך יש השפעה מכרעת על שיעור התעסוקה הכולל של הנשים הערביות, שכן 62% מתוכן הן בעלות השכלה תיכונית לכל היותר (ראו איור 7ב).** גורמים מספר יכולים להסביר את שיעור התעסוקה הנמוך של הנשים הערביות גם בהינתן רמת ההשכלה שלהן: שליטה בשפה העברית, איכות ההשכלה ותחומי הלימוד, חסמי נגישות ותרבות.¹⁸

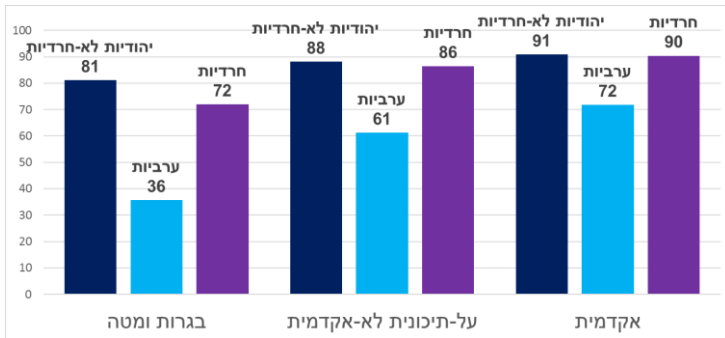
הנשים החרדיות התאפיינו בתעסוקה נמוכה ב-2002 גם בהינתן רמת ההשכלה שלהן, אולם ניכרת עלייה דרמטית בשיעורי התעסוקה שלהן בתוך כל רמת השכלה, ובייחוד בקרב בעלות השכלה על-תיכונית שאינה אקדמית, שהגדילו את שיעור התעסוקה שלהן מ-59% ב-2002 ל-86% ב-2022, שיעור דומה לזה של יהודיות לא-חרדיות בעלות אותה השכלה. עלייה זו היא תוצאה, בין היתר, של כניסת ההכשרה הטכנולוגית לסמינרים שתוארה בפרק הקודם.

איור 9 מציג את שיעורי התעסוקה ב-2022. הנתונים באיור זה זהים לאלו שבאיור 8, אולם בעוד שהאיור הקודם מדגיש את השינויים על פני זמן, האיור הנוכחי מדגים בבירור את הפערים שעדיין קיימים בין הקבוצות. אלו מייצגים את האתגרים שאיתם יש להתמודד בהמשך, ומהווים בסיס לתרחישים שבפרק 3. בייחוד בולטת העובדה כי למרות השיפור בשיעורי התעסוקה של כל הקבוצות וגם בהינתן רמת ההשכלה, התעסוקה של גברים חרדים ושל נשים ערביות נמוכה במידה ניכרת, וזהו אתגר מרכזי של מדיניות התעסוקה בישראל.

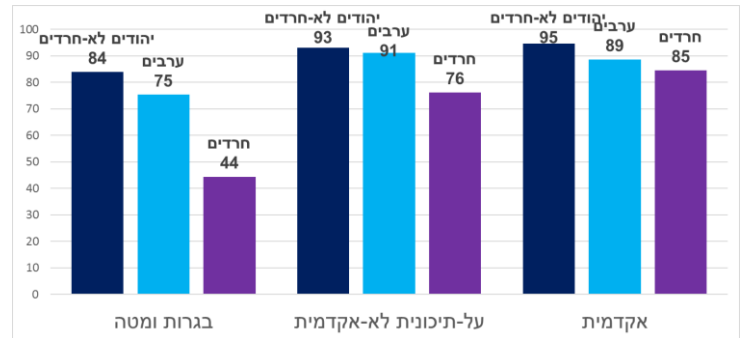
¹⁸ עוד על חסמי השפה ראו תחאוכו, קלישר ומושקלב (2020).

איור 9: שיעור תעסוקה לפי השכלה, גילי 25–44, 2022

נשים

גברים

חרדים לפי הגדרה עצמית.

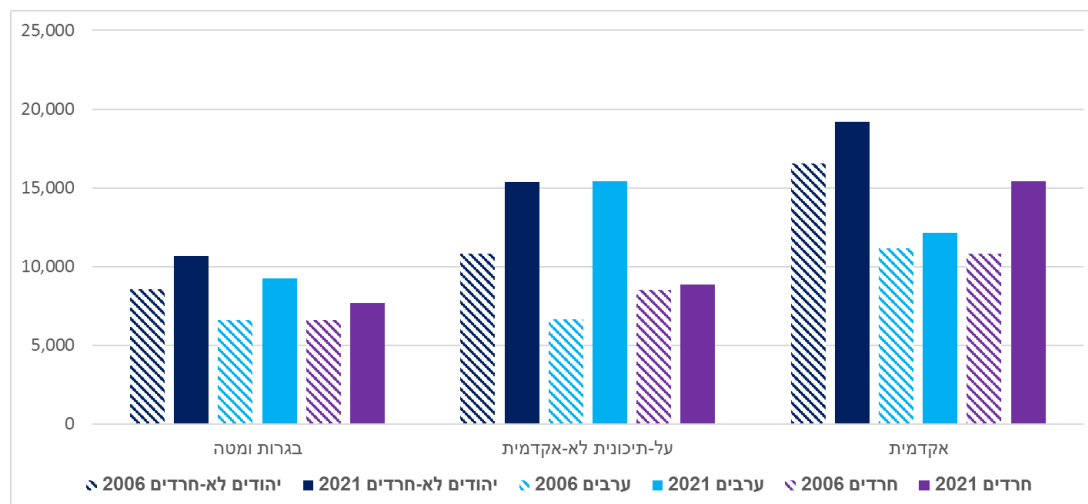
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2.3.3 הכנסה מעבודה לפי השכלה

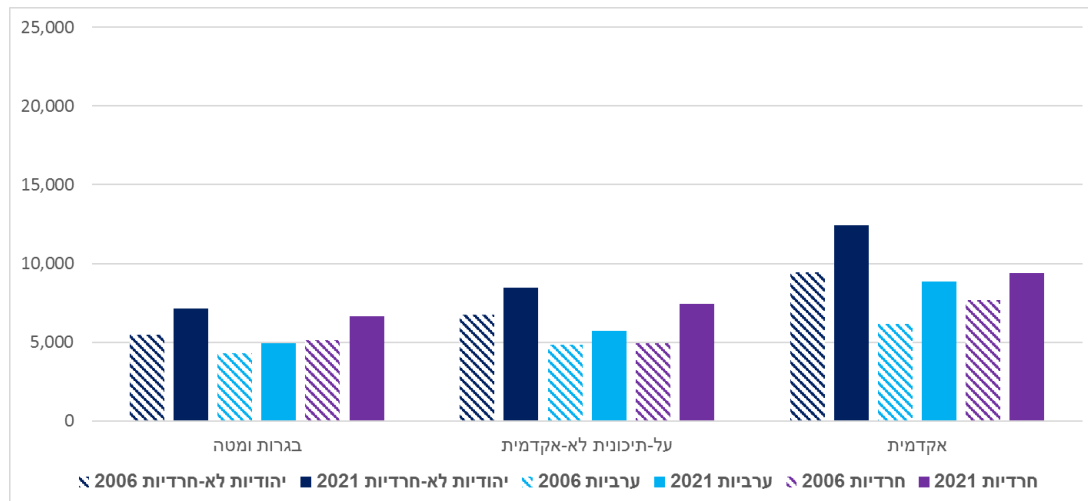
כדי להשלים את תמונת שוק העבודה, סעיף זה מציג את ההכנסה החודשית הריאלית מעבודה לפי רמת השכלה. בדומה לשיעור התעסוקה, גם בהכנסה מעבודה עדיין קיימים פערים בין קבוצות האוכלוסייה גם בתוך כל רמת השכלה. איור 10 מציג את ההכנסה מעבודה לפי רמת השכלה של גברים ונשים בשלוש קבוצות האוכלוסייה, בשנת 2006 לעומת שנת 2021.¹⁹ כאמור, גם בסעיף זה החלוקה היא לשלוש רמות השכלה.²⁰

איור 10: הכנסה מעבודה לפי השכלה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

הכנסה חודשית מעבודה לשכירים ועצמאים (מועסקים בלבד), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג ביי"ס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

¹⁹ ההכנסה מעבודה מוצגת עבור 2006 ולא עבור 2002, שכן זו השנה הראשונה שבה יש בסקר הכנסות והוצאות נתוני השכלה על פי התעודה הגבוהה ביותר.

²⁰ לנתונים לפי חמש רמות השכלה ראו איור נ-7 בנספח א.

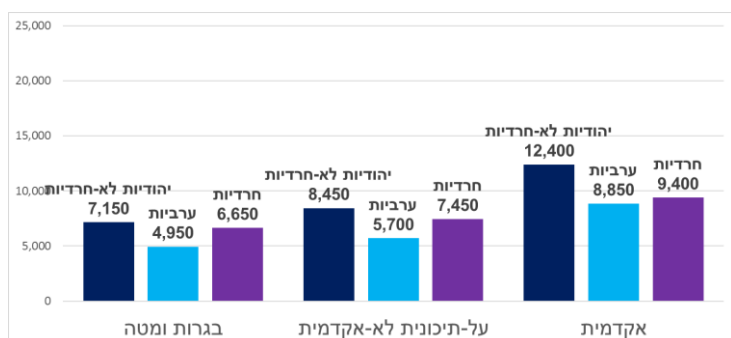
באיור 10 ניכרת עלייה בהכנסה החודשית הריאלית מעבודה של גברים בין 2006 ל-2021 עבור כל קבוצות האוכלוסייה וכל רמות ההשכלה, אולם שיעור העלייה שונה באופן ניכר ביניהן. העלייה בהכנסה החודשית עבור גברים נובעת בעיקר מעליית השכר השעתי, בעוד ששעות העבודה השבועיות שלהם לא השתנו (עבור הגברים החרדים) ואף ירדו (עבור הגברים הערבים והיהודים הלא-חרדים).²¹ עבור חרדים ויהודים לא-חרדים ההכנסה מעבודה עולה מונוטונית עם רמת ההשכלה, בעוד שבקרב גברים ערבים ההכנסה של בעלי השכלה על-תיכונית לא-אקדמית גבוהה מזו של אקדמאים.²² ההכנסה מעבודה של גברים בעלי השכלה תיכונית לכל היותר נמוכה במידה רבה משל בעלי השכלה גבוהה יותר, וגם שיעור הגידול עבור קבוצה זו בין 2006 ל-2021 קטן. בסעיף 2.3.2 ראינו כי שיעורי התעסוקה גדלו יותר עבור קבוצה זאת אך הגידול בתעסוקה לא לוה בצמיחה מקבילה בשכר, עובדה המצביעה על הצורך באמצעי מדיניות שיובילו לתעסוקה איכותית ולא רק לגידול בכמות המועסקים.

גם עבור הנשים חלה עלייה בהכנסה הריאלית מעבודה בין 2006 ל-2021 בכל קבוצות האוכלוסייה ובכל רמות ההשכלה, וההכנסה מעבודה עולה מונוטונית עם רמת ההשכלה. בניגוד לגברים, העלייה בהכנסה החודשית היא תוצאה גם של עלייה בשעות העבודה השבועיות (בייחוד לנשים חרדיות) וגם של עלייה בשכר השעתי. הגידול המשמעותי ביותר בהכנסה החודשית הוא עבור נשים בעלות השכלה על-תיכונית ומעלה.²³ חשוב לציין כי העלייה בהכנסה מעבודה של כל העובדים חלה במקביל לעלייה בהשכלה ובתעסוקה שתוארו בסעיפים הקודמים; כלומר, למרות כניסתם של עובדים חדשים רבים לשוק העבודה השכר עלה גם לעובדים המשכילים וגם לעובדים הלא-משכילים, תופעה המעידה על עלייה בביקוש לעובדים שהיא משמעותית יותר מהעלייה בהיצע.

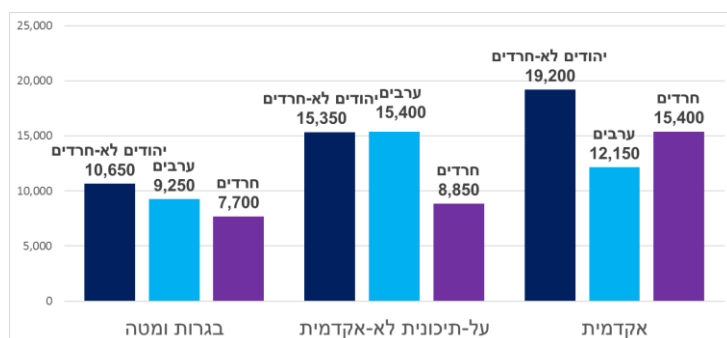
איור 11 מציג את הפערים המגדריים והפערים בין הקבוצות בהכנסה מעבודה ב-2021. הנתונים באיור זה זהים לאלו שבאיור 10, אולם הם מאפשרים לבחון בצורה נוחה יותר את הפערים ועל כן את האתגרים לקראת השנים הבאות. נתונים אלו הם הבסיס לתרחישים שבפרק 3. האיור מדגיש את הפערים המגדריים לטובת גברים, שהם גדולים ומובהקים גם בתוך כל רמת ההשכלה. פערים אלו נובעים מהבדלים באיכות התעסוקה – שעות העבודה (היקף משרה), התפלגות משלחי היד וענפי הכלכלה והשכר לשעה.

איור 11: הכנסה מעבודה לפי השכלה, גילי 25–44, 2021

נשים

גברים

הכנסה חודשית מעבודה לשכירים ועצמאים (מועסקים בלבד), מחירי 2021. חרדים לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

²¹ ראו את שעות העבודה השבועיות באיור נ-8 בנספח א, ואת השכר לשעה לפי השכלה באיור נ-9.
²² נושא זה נבחן במחקרי המשך המתבססים גם על נתוני השכלה ושכר מנהליים, ובוחנים בין היתר את התשובה ללימודים טכנולוגיים במה"ט, את פערי השכר בין בוגרי תחומי לימוד שונים ואת תופעת האקדמאים הערבים בחו"ל.
²³ ההבדלים בין השכר של בעלות תואר ראשון לשכר של בעלות תואר שני ומעלה גדולים יותר עבור נשים מאשר עבור גברים, ראו איור נ-7 בנספח א.

3. מבט קדימה: תרחישים אפשריים לשינויים בעתיד

בפרק הקודם תיארו את הגידול בהכנסה מעבודה, בתעסוקה ובהשכלה בעשרים השנים האחרונות, אשר נבע, במידה רבה, מאמצעי מדיניות ייעודיים. בפרק זה נציג תרחישים אפשריים לשינויים בתעסוקה ובהשכלה בעתיד ונבחן את השפעתם על ההכנסה מעבודה של משקי הבית ועל הפערים בין קבוצות האוכלוסייה. מכיוון שההכנסה מעבודה של משקי הבית מתואמת בצורה חזקה עם התוצר למשק בית, ניתן להעריך בקירוב גם את ההשפעה של תרחישים אלו על התוצר והצמיחה.

הניתוח כולל ארבעה תרחישים: התרחיש הראשון מניח שלא יחולו כלל שינויים בתעסוקה ובהתפלגות ההשכלה של קבוצות האוכלוסייה השונות, אלא רק שינוי דמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה. התרחיש השני בוחן את ההשפעה של שיעור התעסוקה, ובפרט כיצד סגירת הפערים בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה בין קבוצות האוכלוסייה תשפיע על ההכנסה מעבודה של משקי הבית, והתרחיש השלישי בודק את ההשפעה של סגירת פערי ההשכלה בין קבוצות האוכלוסייה. שני התרחישים הללו מאפשרים לנו להשוות את השפעת התעסוקה אל מול השפעת ההשכלה, על מנת להמליץ על צעדי מדיניות מתאימים. התרחיש הרביעי הוא שילוב של התרחיש השני והשלישי, כלומר הוא בודק את ההשפעה של סגירת פערי ההשכלה ופערי התעסוקה גם יחד. יש לציין כי בכל ארבעת התרחישים אנחנו מניחות שההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה נותרת ללא שינוי.²⁴ הפערים בהכנסה בהינתן רמת ההשכלה (שאינם נסגרים בתרחישים שנציג) יכולים לשקף הבדלים בכישורים, באיכות ההשכלה, בהיקף המשרה ובהתפלגות משלחי היד והענפים, הבדלים בהזדמנויות התעסוקה באזורים גאוגרפיים שונים ואפליה בין קבוצות האוכלוסייה. כמו כן, בכל התרחישים אנחנו מניחות שלא חל כל שינוי בתעסוקה, בהשכלה ובהכנסה של יהודים לא-חרדים, כלומר סגירת הפערים היא אל מול המצב הנוכחי של היהודים הלא-חרדים.

²⁴ כפי שתואר בפרק הקודם, בעשרים השנים האחרונות ההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה עלתה במקביל לכניסתם של עובדים רבים לשוק העבודה, תופעה המעידה על גידול בביקוש, ועל כן סביר שהתרחישים המתוארים של המשך הגידול בתעסוקה ובהשכלה לא יביאו לירידה בהכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה.

3.1 תרחיש ראשון – ללא שינוי בתעסוקה ובהשכלה

התרחיש הראשון בודק מה יקרה אם התפלגות ההשכלה ושיעורי התעסוקה בכל אחת מקבוצות האוכלוסייה ייוותרו כפי שהם עבור בני 25–44 כיום (ב-2022), והשינוי היחיד שיקרה הוא שינוי דמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה הנובע משיעורי הילודה השונים בין הקבוצות. לשם כך אנחנו משתמשות בתחזית האוכלוסייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019) עבור התפלגות בני 25–44 בשנת 2040, וגוזרות ממנה את התפלגות משקי הבית. יש לציין כי הפרטים הצעירים ביותר בקבוצה זו הם ילידי 2015, כלומר הם כבר נולדו בעת בניית התחזית, ועל כן התפלגות האוכלוסייה העתידית ידועה ברמת ודאות גבוהה. על פי תרחיש זה, שיעור משקי הבית הערבים צפוי לגדול מ-19% ל-22% ושיעור משקי הבית החרדים צפוי לגדול מ-11% ל-17%, כך ששיעור משקי הבית היהודים הלא-חרדים צפוי לקטון ל-61%.²⁵

התוצאות של תרחיש זה מופיעות בעמודה (1) בלוח 1. מכיוון שההנחה היא שלא חלים שינויים בתוך כל קבוצת אוכלוסייה גם הפערים בין הקבוצות נותרים ללא שינוי, וההשפעה היחידה היא על התעסוקה הכוללת ועל ההכנסה מעבודה של כלל משקי הבית (composition effect). הגידול בחלקן של האוכלוסיות הערבית והחרדית, שמתאפיינות בשיעורי תעסוקה נמוכים יותר, **מקטין את שיעור התעסוקה של גברים ב-3 נקודות אחוז** ואת שיעור התעסוקה של נשים בנקודת אחוז אחת. מכיוון שקבוצות אלו מתאפיינות גם ברמות השכלה נמוכות יותר ובשכר נמוך יותר בהינתן רמת ההשכלה, ההכנסה מעבודה של משקי הבית (אשר מהווה כאמור קירוב לתוצר למשק בית) בתרחיש זה **יורדת ב-5.5%**.²⁶

תרחיש זה מהווה את נקודת הייחוס לתרחישים הבאים. מכיוון שבתרחיש זה בני 25–44 העתידיים יהיו זהים לבני 25–44 הנוכחיים בכלל הממדים, יש בו מחד גיסא מרכיב פסימי אשר מניח עצירה של המגמות החיוביות בהשכלה ובתעסוקה בעשרים השנים האחרונות, ומאידך גיסא מרכיב אופטימי אשר מניח שמגמות חיוביות אלו לא תתהפכנה, ובפרט שהירידה בשיעור התעסוקה של הגברים הערבים הצעירים והירידה ברמת ההשכלה של הגברים החרדים הצעירים לא תימשכנה. **תוצאות תרחיש זה מדגישות את האתגר הרציני לצמיחת המשק הנובע מהשינוי הצפוי בהרכב האוכלוסייה והגידול בחלקם של משקי הבית המתאפיינים בהכנסה נמוכה, ועל כן את החשיבות של מדיניות אפקטיבית וממוקדת בהגדלת ההשכלה, התעסוקה וההכנסה מעבודה אשר תסייע להגדלת הצמיחה ולצמצום העוני.**

²⁵ משקי הבית הערבים והחרדים מתאפיינים בשיעורי פריון גבוהים יותר, ועל כן משקלם באוכלוסייה צפוי לגדול. נכון ל-2022, ממוצע מספר הילדים בני 0–18 במשקי הבית הערבים עומד על 2.1 ובמשקי הבית החרדים על 4, בעוד שבמשקי הבית היהודים הלא-חרדים הוא 1.4 בלבד. ראו גם איור נ-10 בנספח א לנתוני כל השנים 2002–2022. לפירוט אופן החישוב של התפלגות הפרטים ומשקי הבית ראו נספח ב.

²⁶ לפירוט אופן החישוב של שיעור התעסוקה וההכנסה מעבודה למשק בית ראו נספח ב.

3.2 תרחיש שני – השוואת התעסוקה

התרחיש השני בודק את ההשפעה של סגירת פערים בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה – השוואת שיעור התעסוקה של ערבים וחרדים בתוך כל אחת מחמש רמות ההשכלה לזה של יהודים לא-חרדים באותה רמת השכלה ב-2022 (איור נ-6), ושל ערביות וחרדיות לזה של יהודיות לא-חרדיות בעלות רמת השכלה זהה. תרחיש זה מניח שאין כל שינוי בהתפלגות ההשכלה, וכמו שאר התרחישים הוא מניח שההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה נותרת ללא שינוי (כלומר העובדים ה"חדשים" מקבלים אותה הכנסה מעבודה כמו העובדים הקיימים מאותה קבוצת אוכלוסייה ובאותה רמת השכלה). בנוסף, תרחיש זה לוקח בחשבון את השינוי הדמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה המתואר בתרחיש הראשון.

התוצאות של תרחיש זה מופיעות בעמודה (2) בלוח 1, ועיקרן **סגירת חלק דרמטי מהפערים בתעסוקה, אך השפעה מצומצמת למדי על ההכנסה מעבודה**. שיעור התעסוקה של גברים ערבים עולה ב-8 נקודות אחוז, עלייה המשקפת סגירה של 70% מהפער בשיעור התעסוקה בינם לבין יהודים לא-חרדים, ושיעור התעסוקה של נשים ערביות עולה ב-35 נקודות אחוז (מ-49% ל-84%), סגירה של 93% מהפער בין לבין יהודיות לא-חרדיות. התעסוקה של גברים חרדים עולה ב-34 נקודות אחוז (מ-51% ל-85%) ושל נשים חרדיות ב-3 נקודות אחוז, עליות המהוות סגירה של 89% ו-85% מהפער בשיעור התעסוקה בינם לבין יהודים לא-חרדים ויהודיות לא-חרדיות, בהתאמה. שינויים אלו בשילוב הגידול בחלקן של האוכלוסיות הערבית והחרדית מגדילים את שיעור התעסוקה הכולל של גברים ב-5 נקודות אחוז ואת שיעור התעסוקה הכולל של נשים ב-8 נקודות אחוז.

ההכנסה מעבודה של גברים ערבים מועסקים ושל נשים חרדיות מועסקות אינה משתנה, בשל השינויים הקטנים יחסית בתעסוקה של קבוצות אלו. לעומת זאת, ההכנסה מעבודה של נשים ערביות מועסקות יורדת ב-8% וההכנסה מעבודה של גברים חרדים מועסקים יורדת ב-5%. ירידה זו בהכנסה מעבודה של המועסקים (שהיא קירוב לרמת הפיריון) נובעת מכניסה לתעסוקה של פרטים בעלי רמות השכלה נמוכות, אשר "מושכים" את ההכנסה הממוצעת של העובדים כלפי מטה, כך שפערי ההכנסה מעבודה עבור המועסקים גדלים הן עבור ערביות מול יהודיות לא-חרדיות והן עבור חרדים מול יהודים לא-חרדים.

העלייה בתעסוקה של הגברים הערבים, ובייחוד של הנשים הערביות, מביאה לעלייה של 22% בהכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים, עלייה אשר סוגרת רק 28% מהפער בהכנסה בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. באופן דומה, העלייה בתעסוקה של הנשים החרדיות, ובייחוד של הגברים החרדים, מעלה את ההכנסה מעבודה של משקי הבית החרדים ב-26%, וסוגרת 35% מהפער בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים בלבד. סך ההכנסה מעבודה של משקי הבית (אשר מהווה כאמור קירוב לתוצר למשק בית) בתרחיש זה עולה ב-1%. כלומר, הגידול הדרמטי בתרחיש זה בתעסוקה של ערביות ושל חרדים מצליח לסגור חלק ניכר מהפערים בתעסוקה, אך מכיוון שאין בו שיפור ברמת ההון האנושי ההשפעה שלו על ההכנסה מעבודה אינה גדולה, והוא מספיק רק כדי לקזז את ההשפעה השלילית של ההתפתחות הדמוגרפית (התרחיש הראשון).

3.3 תרחיש שלישי – השוואת ההשכלה

התרחיש השלישי בודק את ההשפעה של סגירת פערים בהשכלה – השוואת התפלגות חמש רמות ההשכלה של ערבים וחרדים לזו של יהודים לא-חרדים ב-2022 (איור 7), ושל ערביות וחרדיות לזו של יהודיות לא-חרדיות. תרחיש זה מניח שאין שינוי בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, וכמו שאר התרחישים הוא מניח שההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה נותרת ללא שינוי. בנוסף, תרחיש זה לוקח בחשבון את השינוי הדמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה המתואר בתרחיש הראשון.

התוצאות של תרחיש זה מופיעות בעמודה (3) בלוח 1, ועיקרן **השפעה קטנה יותר על התעסוקה לעומת התרחיש השני, אך השפעה גדולה יותר על ההכנסה מעבודה**. שיעור התעסוקה של גברים ערבים עולה ב-4 נקודות אחוז ושיעור התעסוקה של נשים ערביות עולה ב-11 נקודות אחוז, עליות המשקפות סגירה של 42% ו-28% מהפער בשיעור התעסוקה בינם לבין יהודים לא-חרדים ויהודיות לא-חרדיות, בהתאמה. התעסוקה של גברים חרדים עולה ב-15 נקודות אחוז ושל נשים חרדיות בנקודת אחוז אחת – סגירה של 41% ו-21% מהפער, בהתאמה. השינויים בתעסוקה של כל אחת מהקבוצות בשילוב הגידול בחלקן של האוכלוסיות הערבית והחרדית **מגדילים** את שיעור התעסוקה הכולל של גברים בנקודת אחוז אחת ואת שיעור התעסוקה הכולל של נשים ב-2 נקודות אחוז.

מתוצאות אלו ניתן ללמוד שההבדלים ברמת ההשכלה מסבירים כ-40% מהפער הכולל בתעסוקה בין יהודים לא-חרדים לבין הקבוצות האחרות, בעוד שעבור נשים ערביות וחרדיות ההשפעה של ההבדלים ברמת ההשכלה קטנה יותר והם מסבירים רק כ-30% ו-20% מהפער בין לבין יהודיות לא-חרדיות, בהתאמה. כלומר, מכיוון ששיעורי ההשכלה של גברים נמוכים במידה ניכרת משל נשים, לסגירת פערים בהשכלה יש השפעה גדולה יותר על גברים. כמו כן, ההשפעה הקטנה יותר של תרחיש זה על התעסוקה לעומת התרחיש השני מלמדת שחלק גדול יותר מפערי התעסוקה בין הקבוצות מוסבר על ידי שיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה, וחלק קטן יותר נובע מההבדלים ברמת ההשכלה.

ההכנסה מעבודה של גברים ערבים מועסקים (שהיא כאמור קירוב לרמת הפריון) בתרחיש זה **עולה** ב-11%, וההכנסה מעבודה של נשים ערביות מועסקות עולה ב-16%. שינויים אלו משקפים סגירה של 25% ו-29% מהפער בהכנסה של מועסקים בינם לבין יהודים לא-חרדים ויהודיות לא-חרדיות, בהתאמה. ההכנסה מעבודה של גברים חרדים עולה בשיעור גבוה של 35%, ושל נשים חרדיות ב-12% – סגירה של 53% ו-37%, בהתאמה, מהפער בינם לבין יהודים לא-חרדים. כלומר, בין רבע למחצית מהפער הכולל בהכנסה של אנשים עובדים בין יהודים לא-חרדים לבין הקבוצות האחרות נובע מהבדלים ברמת ההשכלה, ולסגירת פערים בהשכלה יש השפעה גדולה יותר על חרדים וחרדיות מאשר על ערבים וערביות.

העלייה המתונה בתעסוקה לצד הגידול בהכנסה מעבודה של המועסקים מביאים לעלייה של 24% בהכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים, עלייה אשר סוגרת 31% מהפער בהכנסה בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. ההשפעה על משקי הבית החרדים גדולה יותר, ותרחיש זה מעלה את ההכנסה מעבודה שלהם ב-39% וסוגר 53% מהפער בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. סך ההכנסה מעבודה של משקי הבית בתרחיש זה **עולה** ב-3%. כלומר, אף על פי שההשפעה של תרחיש זה על שיעורי התעסוקה קטנה יותר מזו של התרחיש השני, תודות לשיפור ברמת ההון האנושי ההשפעה שלו על ההכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים דומה, ההשפעה על ההכנסה מעבודה של משקי הבית החרדים דרמטית בהרבה, וההשפעה הכוללת על המשק גדולה יותר. במילים אחרות, עבור החברה הערבית הפערים אל מול משקי הבית היהודים הלא-חרדים מוסברים במידה דומה על ידי שיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה ועל ידי רמת ההשכלה, בעוד שעבור החברה החרדית חלק גדול יותר מהפער נובע מההבדלים ברמת ההשכלה. תוצאות אלו מדגישות את **חשיבותה של ההשכלה להגדלת הצמיחה ולסגירת הפערים בין הקבוצות, בייחוד עבור האוכלוסייה החרדית. על מנת לצמצם את הפערים ולהגדיל את הצמיחה חשוב ליישם גם אמצעי מדיניות שיעלו את רמת ההשכלה של האוכלוסייה, ולא להתמקד באמצעים שמפיעים על התעסוקה בלבד.**

3.4 תרחיש רביעי – השוואת התעסוקה וההשכלה

התרחיש הרביעי משלב את שני התרחישים הקודמים ובודק את ההשפעה של סגירת פערים בהשכלה ובתעסוקה גם יחד בתוך כל רמת השכלה. כמו שאר התרחישים הוא מניח שההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה נותרת ללא שינוי, וכן לוקח בחשבון את השינוי הדמוגרפי בהתפלגות האוכלוסייה המתואר בתרחיש הראשון.

התוצאות של תרחיש זה מופיעות בעמודה (4) בלוח 1, ועיקרן **סגירת מלוא הפער בתעסוקה ועלייה דרמטית בהכנסה מעבודה**. שיעור התעסוקה של גברים ערבים עולה ב-11 נקודות אחוז וזה של נשים ערביות עולה ב-38 נקודות אחוז (מ-49% ל-87%). התעסוקה של גברים חרדים עולה ב-38 נקודות אחוז (מ-51% ל-89%) ושל נשים חרדיות ב-4 נקודות אחוז. שינויים אלו סוגרים את כל הפערים בתעסוקה בין הקבוצות השונות, ובשילוב הגידול בחלקן של האוכלוסיות הערבית והחרדית הם **מגדילים** את שיעור התעסוקה הכולל של גברים ב-7 נקודות אחוז ואת שיעור התעסוקה הכולל של נשים ב-9 נקודות אחוז.

ההכנסה מעבודה של גברים ערבים מועסקים בתרחיש זה **עולה** ב-11%, וההכנסה מעבודה של נשים ערביות מועסקות עולה ב-8%, שינויים המשקפים סגירה של 24% ו-14% מהפער בהכנסה של מועסקים בינם לבין יהודים לא-חרדים ויהודיות לא-חרדיות, בהתאמה. ההכנסה מעבודה של גברים חרדים עולה ב-26%, ושל נשים חרדיות ב-11% – סגירה של 39% ו-35%, בהתאמה, מהפער בינם לבין יהודים לא-חרדים. עבור הנשים הערביות המועסקות והגברים החרדים המועסקים, העלייה בהכנסה בתרחיש זה קטנה יותר מאשר בתרחיש השלישי, שכן לצד השיפור ברמת ההשכלה של המועסקים אשר "מושך" את ההכנסה הממוצעת של העובדים כלפי מעלה הוא כולל גם כניסה לתעסוקה של פרטים בעלי רמות השכלה נמוכות יותר אשר "מושכים" את ההכנסה של העובדים כלפי מטה.

סגירת פערי התעסוקה לצד הגידול בהכנסה מעבודה של המועסקים מביאים לעלייה ניכרת של 44% בהכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים, אשר סוגרת 56% מהפער בהכנסה בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. גם בתרחיש זה ההשפעה על משקי הבית החרדים גדולה אף יותר, סגירת פערי התעסוקה וההשכלה מעלה את ההכנסה מעבודה שלהם ב-58% וסוגרת 80% מהפער בינם לבין משקי הבית היהודים הלא-חרדים. סך ההכנסה מעבודה של משקי הבית בתרחיש זה **עולה** ב-8%, ומכיוון שכאמור מדובר בקירוב לעלייה בתוצר למשק בית הרי שתוצאה זו משקפת סגירה חלקית של הפער בתוצר לנפש (רמת החיים) בין ישראל למדינות הסמן. תוצאה זו מדגישה את **הצורך במדיניות שמתמרת ותומכת הן בהשכלה והן בתעסוקה, ואת התרומה הפוטנציאלית הגדולה של מדיניות כזו לצמיחת המשק**.

מתוצאות אלו ניתן ללמוד **שההבדלים ברמת ההשכלה ובתעסוקה בתוך כל רמת השכלה מסבירים יותר ממחצית מהפער הכולל בין הכנסת משקי הבית היהודים הלא-חרדים לזו של הערבים, וחלק גדול אף יותר מהפער בינם לבין משקי הבית החרדים**. הפערים הנותרים (19% עבור משקי הבית הערבים ו-9% עבור החרדים) קשורים כאמור בעיקר לאיכות התעסוקה בתוך כל רמת השכלה – שעות העבודה (היקף משרה), התפלגות משלחי היד וענפי הכלכלה והשכר לשעה. מאחר שעלייה ברמת ההשכלה וברמת התעסוקה של הערבים והחרדים תביא גם לשיפור באיכות התעסוקה שלהם בתוך כל רמת השכלה, גם דרך צבירת ניסיון וגם בזכות תשואה גבוהה יותר לניסיון של משכילים, ניתן לומר שתרחיש זה מהווה הערכת חסר, וההשפעה האמיתית של סגירת הפערים בתעסוקה ובהשכלה תגדיל את ההכנסה של משקי בית אף יותר. כמו כן נציין כי מדיניות שתפעל באופן ישיר לשיפור איכות התעסוקה בתוך כל רמת השכלה – אשר נשמרת כאמור קבועה בתרחישים שהצגנו – באמצעות הקניית כישורים, הכוון לתחומי לימוד בביקוש ובתשואה גבוהים והגברת הנגישות להזדמנויות תעסוקה, יכולה לתרום גם לגידול בשיעור התעסוקה, שכן עלייה בשכר הפוטנציאלי מגדילה את התמריץ החיובי להשתלבות בשוק העבודה.

לוח 1: סיכום התרחישים – השינויים בתעסוקה ובהכנסה מעבודה

(4)	(3)	(2)	(1)	
השוואת התעסוקה וההשכלה	השוואת ההשכלה	השוואת התעסוקה	ללא שינוי בתעסוקה ובהשכלה	
שינוי בשיעור התעסוקה (בנקודות אחוז)				
11	4	8	0	ערבים
38	15	34	0	חרדים
7	1	5	-3	סה"כ גברים
38	11	35	0	ערביות
4	1	3	0	חרדיות
9	2	8	-1	סה"כ נשים
שינוי בהכנסה מעבודה של המועסקים				
11%	11%	0%	0%	ערבים
26%	35%	-5%	0%	חרדים
8%	16%	-8%	0%	ערביות
11%	12%	0%	0%	חרדיות
שינוי בהכנסה מעבודה של משקי הבית				
44%	24%	22%	0%	ערבים
58%	39%	26%	0%	חרדים
8%	3%	1%	-5%	סה"כ משקי בית
% מהפער בהכנסה מעבודה של משקי בית שנסגר				
56%	31%	28%	0%	ערבים
80%	53%	35%	0%	חרדים

מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר כוח אדם, סקר הוצאות ותחזית אוכלוסייה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

3.5 תרחישים מגדריים

כדי לדייק יותר את ערוצי ההשפעה בכל אחד מהתרחישים אנחנו "מפרקות" אותם בחלוקה מגדרית, כלומר בכל אחד מהתרחישים השני, השלישי והרביעי אנחנו בוחנות את ההשפעה של סגירת פערי התעסוקה, ההשכלה או שניהם רק עבור הגברים אל מול ההשפעה של סגירת הפערים רק עבור הנשים (לוח 2). בתרחיש שמניח שינוי רק עבור הגברים ההשפעה על הגברים היא כמובן זהה לתרחיש המלא וההשפעה על הנשים היא אפס, ולהפך, אבל פירוק זה מאפשר לבחון את ההשפעות השונות על ההכנסה מעבודה של משקי הבית.

לוח 2: סיכום התרחישים בחלוקה מגדרית – השינויים בהכנסה מעבודה של משקי בית

(4)			(3)			(2)			
השוואת התעסוקה וההשכלה			השוואת השכלה			השוואת תעסוקה			
כולם	רק גברים	רק נשים	כולם	רק גברים	רק נשים	כולם	רק גברים	רק נשים	
44%	19%	25%	24%	13%	11%	22%	7%	16%	ערבים
58%	49%	10%	39%	31%	8%	26%	24%	2%	חרדים

מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר כוח אדם וסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עבור משקי הבית הערבים, בתרחיש השני של סגירת פערי תעסוקה בתוך כל רמת השכלה, כ-70% מהעלייה בהכנסה מעבודה מגיעה מהנשים ו-30% מהגברים, ובשני התרחישים האחרים התרומה של הנשים והגברים לעלייה בהכנסה מעבודה היא דומה. לעומת זאת, עבור משקי הבית החרדים בשלושת התרחישים כמעט כל העלייה בהכנסה מעבודה (בין 80% ל-90%) מגיעה מהגברים.

תוצאות אלו מדגישות את החשיבות של צעדי מדיניות ממוקדים מגדרית, המתוארים בפרק הבא. בחברה הערבית נדרשים צעדי מדיניות הן עבור גברים והן עבור נשים, בעוד שבחברה החרדית המדיניות צריכה להתמקד בגברים, שכן גם אם כל הפערים בין הנשים החרדיות לנשים היהודיות הלא-חרדיות ייסגרו – ההשפעה הכוללת על משקי הבית החרדים תהיה קטנה.

לאור האתגר והפוטנציאל הגדול הטמון בשינוי מצבם של הגברים החרדים, בחנו גם את ההשפעה של השוואת התעסוקה וההשכלה של הגברים החרדים לאלו של הנשים החרדיות (ב-2022). ההשפעה על הכנסת משקי הבית החרדים היא מצומצמת יותר לעומת התרחישים של השוואת התעסוקה וההשכלה לאלו של הגברים היהודים הלא-חרדים שהוצגו לעיל, אולם היא עדיין גדולה. בתרחיש השני של סגירת הפערים בשיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה התוצאה היא עלייה של 14% בהכנסה מעבודה של משקי הבית החרדים, בתרחיש השלישי של סגירת הפערים בהשכלה – עלייה של 24%, ובתרחיש הרביעי של סגירת הפערים הן בתעסוקה והן בהשכלה – עלייה של 35%, המשקפת סגירת 47% מהפער בהכנסה מעבודה אל מול משקי הבית היהודים הלא-חרדים.²⁷

²⁷ לשם השוואה, בתרחישים המקבילים של השוואת התעסוקה וההשכלה לאלו של הגברים היהודים הלא-חרדים וללא שינוי עבור הנשים החרדיות, התוצאה היא עלייה של 24%, 31% ו-49%, בהתאמה (לוח 2, עמודות "רק גברים"), כאשר בתרחיש הרביעי עלייה זו משקפת סגירת 66% מהפער.

4. המלצות מדיניות

המסקנה הברורה שעולה מהתרחישים שתוארו בפרק הקודם היא שעל מנת להביא לעלייה בהכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים והחרדים ולצמיחת המשק נדרשת מדיניות שמתמדת ותומכת הן בהשכלה והן בתעסוקה. אמצעי מדיניות שמשפיעים על שיעור התעסוקה בלבד אינם מספיקים לצמצום הפערים ולהמשך צמיחת המשק, ויש לשים דגש גם על אמצעי מדיניות שיעלו את רמת ההשכלה של האוכלוסייה.

התממשות של התרחישים משמעותה שינויים דרמטיים בתעסוקה ובהשכלה, והמגמות שתוארו בפרק 2 מוכיחות שינויים כאלו אפשריים. כך למשל, המשמעות של סגירת פערי ההשכלה (התרחיש השלישי) היא ששיעורי האקדמאים הערבים והאקדמאיות החרדיות מכפילים את עצמם, ושיעור האקדמאים החרדים גדל ביותר מפי ארבעה. לשם השוואה, בין השנים 2002 ל-2022 גדל שיעור האקדמאיות החרדיות ביותר מפי שלושה, ושיעורי האקדמאים החרדים והאקדמאיות הערביות גדלו פי ארבעה. באופן דומה, שיעור החרדים בעלי השכלה על-תיכונית ומעלה גדל פי שלושה, דומה לגידול שחל בשיעור זה בשנים 2002–2022. המשמעות של סגירת פערי התעסוקה וההשכלה גם יחד (התרחיש הרביעי) היא עלייה של 70%–80% בשיעור התעסוקה של גברים חרדים ונשים ערביות, כאשר בתקופה 2002–2022 גדלה התעסוקה של חרדים ב-80% והתעסוקה של ערביות יותר מהכפילה את עצמה.

מכיוון שמצבם של הגברים החרדים כיום זהה למצבן של הנשים החרדיות ב-2002, הן מבחינת שיעור האקדמאים והן מבחינת שיעור התעסוקה, המשמעות של סגירת פערי התעסוקה וההשכלה גם יחד בין הגברים החרדים לבין נשים החרדיות (התרחיש האחרון המתואר בפרק 3) היא "שחזור" מלא של השינויים שחלו בעשרים השנים האחרונות בקרב הנשים החרדיות. על פי תרחיש זה שיעור האקדמאים החרדים עולה מ-9% ל-29%, ושיעור התעסוקה של הגברים החרדים עולה מ-51% ל-83% – שינויים זהים בדיוק לאלו שהתרחשו אצל הנשים החרדיות בין 2002 ל-2022. **תנאי הכרחי להתממשות שינויים אלו הוא שדרוג משמעותי של הידע והכישורים שצעירים חרדים רוכשים במסגרת מערכת החינוך, בדגש על כישורי הבסיס – עברית, אנגלית, מתמטיקה וכישורים דיגיטליים.**

עדות נוספת לכך שהתרחישים שהצגנו הם אפשריים מתקבלת מבחינת השינוי בהכנסה מעבודה של משקי הבית. בתרחיש הרביעי של סגירת פערי תעסוקה והשכלה ההכנסה מעבודה של משקי הבית הערבים עולה ב-44%, שיעור נמוך יותר מהעלייה של 73% שחלה בפועל בהכנסה שלהם בין השנים 2002 ל-2021. גם עבור משקי הבית החרדים, העלייה בהכנסה בתרחיש הרביעי נמוכה יותר מזו שחלה בפועל בתקופה 2002–2021 – 58% לעומת 143%.

כפי שתיארנו בפרקים הקודמים, העלייה הגדולה בהשכלה ובתעסוקה של ערבים, ערביות, חרדים וחרדיות בעשרים השנים האחרונות היא בעיקרה תוצאה של מדיניות מכוונת לעידוד התעסוקה שהחלה כחלק מ"תוכנית החירום הכלכלית" של 2003. שינויים אלו מוכיחים שהיצע העבודה הוא גמיש – פרטים ומשקי בית מגיבים בצורה חזקה לשינויי מדיניות ולתמריצים כלכליים, ובפרט כאלו שמעודדים תעסוקה והשכלה, גם כאשר מדובר בתמריצים חיוביים וגם כאשר מדובר בתמריצים שליליים. אם יינקטו צעדי מדיניות מתאימים, העלייה בהשכלה, בתעסוקה ובהכנסה מעבודה יכולה להמשיך, וכפי שהדגמנו בפרק הקודם היא תביא להמשך צמצום הפערים בין משקי הבית ולצמיחת המשק. לעומת זאת היעדר מדיניות מתאימה, ובייחוד יישום תמריצים שליליים לתעסוקה ולהשכלה, עלולים לעצור את המגמות הנוכחיות ואף להסיט אותן לאחור. החשיבות של קיצוץ תקציבים שאינם תומכי צמיחה ונקיטת צעדים לעידוד תעסוקה והשכלה גבוהה כיום יותר מתמיד, ככלי מרכזי להתמודדות עם המשבר הביטחוני והכלכלי ועם העלייה הניכרת הצפויה בהוצאות הממשלה.

על כן, המדיניות צריכה להתמקד בהשקעה בתעסוקה ובהון אנושי, הן באמצעות הקניית כישורי תעסוקה והן באמצעות תמריצים, ולכלול את הרכיבים הבאים:

1. שיפור איכות החינוך והכנת כל התלמידים בכלל מסגרות הלימודים ומערכות הפיקוח להשתלבות בהשכלה על-תיכונית ובתעסוקה, תוך התאמה לחסמים המאפיינים קבוצות אוכלוסייה שונות. לשם כך יש לבנות תמריצים ללימודי עברית, אנגלית, מתמטיקה וכישורים דיגיטליים, ולהתנות את תקצוב מוסדות החינוך בלימוד מקצועות אלו. חשוב להדגיש כי השקעה ברכישת כישורים היא היעילה ביותר בגילאים הצעירים, בעוד שסגירת הפערים הנוצרים במערכת החינוך בגילאים מבוגרים יותר היא יקרה יותר ואפקטיבית פחות.
2. שיפור איכות מערכת החינוך הערבית – מענה לתלמידים החלשים והבינוניים, שיפור הוראת העברית, אבחון, מידע והכוונה.²⁸
3. קביעת יעדי חינוך והשכלה בחלוקה למגדר ואוכלוסייה, תוך שימת דגש על לימודים על-תיכוניים איכותיים בישראל בתחומי לימוד בעלי תשואה גבוהה, ובהתאם לביקושים בפועל בשוק העבודה. היעדים צריכים להתייחס לשיעור הלומדים והבוגרים בהכשרות מקצועיות, במה"ט ובאקדמיה, וקביעת היעדים המספריים צריכה להיגזר מסגירת הפערים בין ערבים וחרדים לבין יהודים לא-חרדים, בדומה לתרחישים שתוארו בפרק הקודם.
4. השלמת פערים בכישורי בסיס, ובייחוד עברית ואנגלית לחברה הערבית, אנגלית ומתמטיקה לחברה החרדית, וכישורים דיגיטליים. הקניית כישורי הבסיס צריכה להתבצע בשלב מוקדם ככל האפשר על פני ציר החיים ובעדיפות למסגרת מערכת החינוך, אך גם במסגרות על-תיכוניות עבור אוכלוסיות שמסיימות את מערכת החינוך ללא כישורים אלו – בתוכניות שנת מעבר, במכינות להכשרה והשכלה טכנולוגית ואקדמית ובישיבות.
5. הקניית כישורים רכים ובכלל זה תקשורת בין-אישית, עבודה בצוות, חשיבה ביקורתית, חשיבה יצירתית, למידה עצמית ופתרון בעיות מורכבות. הקניית כישורים אלו צריכה להיות משולבת בכל התחנות על פני ציר החיים, החל ממערכת החינוך, דרך תוכניות שנת מעבר ותוכניות תעסוקה ועד מוסדות הכשרה מקצועית והשכלה טכנולוגית ואקדמית, כולל מוסדות לימודים חרדיים וישיבות.
6. שיפור איכות ההכשרות המקצועיות והטכנולוגיות העל-תיכוניות והרחבת היקף ומגוון ההכשרות הטכנולוגיות והמקצועיות לחברה הערבית והחרדית בהתאם לביקושים בפועל בשוק העבודה, בפריסה גאוגרפית בהתאם למקומות המגורים ולנגישות התחבורתית, ותוך התאמה למאפיינים ולחסמים של כל קבוצת אוכלוסייה.²⁹ בייחוד יש חשיבות להכנסה של לימודים לקראת תעודת הנדסאי מה"ט במסגרת הישיבות לגברים חרדים, בדומה למה שנעשה בסמינרים לנשים חרדיות.
7. בנייה וישום של תוכניות לעידוד תעסוקה להיקף רחב של משתתפים במתכונת של one-stop centers, אשר יביאו להעלאת ההון האנושי גם באמצעות צבירת ניסיון תעסוקתי. תוכניות אלו צריכות לכלול אבחון תעסוקתי והכוונה לעבודה, השכלה והכשרה; התאמת כישורים לשוק העבודה, בדגש על השלמת פערים בכישורי בסיס והקניית כישורים רכים; ליווי מתמשך להכשרות, חיפוש עבודה והשמה בתעסוקה איכותית.
8. תוכניות שנת מעבר לצעירים ערבים הכוללות אבחון והכוונה כבר בשלב התיכון, השלמת פערים בכישורים והכנה לקראת השתלבות באקדמיה, במה"ט, בהכשרות מקצועיות ובתעסוקה.

²⁸ לפירוט ההמלצות בנושא החינוך הערבי ראו תחאוכו ואחרים (2022).

²⁹ כאמור, סקר כוח אדם שהוא הבסיס לעבודה זו אינו כולל נתונים על הכשרות מקצועיות, אולם עבודות רבות, ובראשן דו"ח ועדת התעסוקה 2030 (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, 2020), מצביעות על היעדרה של מערכת מספקת לרכישת הון אנושי עבור פרטים שאינם פונים להשכלה אקדמית.

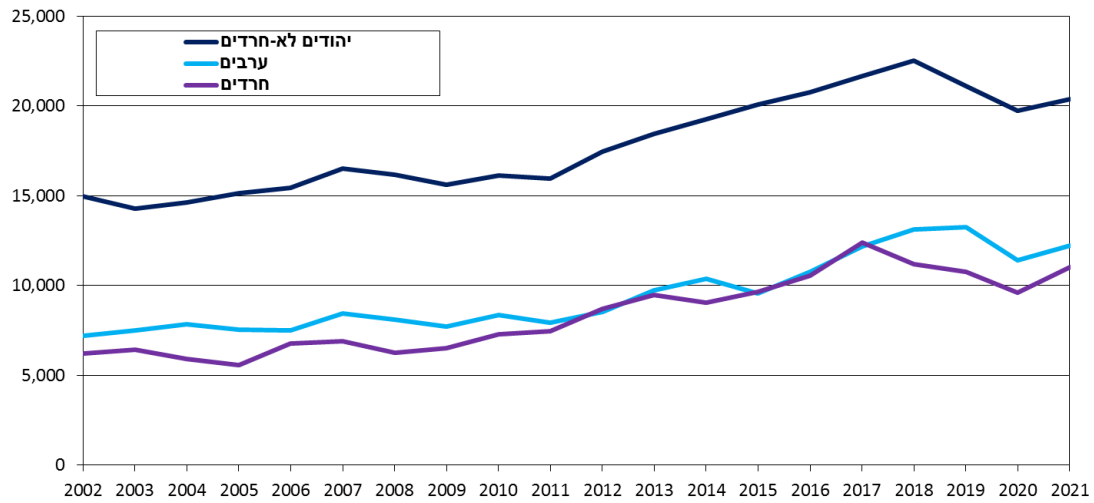
9. ביטול תמריצים שליליים לתעסוקה ולהשכלה, ובייחוד ביטול או קיצוץ משמעותי בקצבאות שאינן מותנות בתעסוקה ובמיצוי כושר השתכרות (קצבאות ילדים, תלושי מזון וסבסוד מעונות יום).
10. הורדת חסמים כלכליים ליציאה לעבודה, ובפרט הסרת המגבלות על תעסוקה של גברים חרדים מגיל 21 ועל הכשרה שלהם מגיל 18.
11. שילוב הגברים החרדים בשירות צבאי מתוך רצון ובהסכמה, תוך התאמה לאורחות חייהם (שירות לצד לימודי ישיבה) וביטול ההטבות לתלמידי ישיבות ואברכים לאחר שלוש שנים.
12. בניית ערוצי שירות אזרחי לחברה החרדית ולחברה הערבית בעלי תשואה חיובית לפרטים ולמשק, המותאמים למאפיינים ולחסמים של כל קבוצה וכוללים הקניית ידע וכישורים הנחוצים בשוק העבודה וצבירת ניסיון מעשי.
- יישום מכלול הצעדים הללו יביא לעלייה בהשכלה ובתעסוקה ועל כן גם להעלאת ההכנסה מעבודה של משקי הבית ולשיפור באיכות התעסוקה (השכר והפריזון), ובכך יתרום לצמיחה מכלילה, מוביליות חברתית וצמצום העוני.

מקורות

1. אקסלרד, ה' וטרכטינגוט, יי (2023), "[היסטוריה וסוציולוגיה חרדית פוגשות את כלכלת ישראל](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
1. אקסלרד, ה' וקלישר, ע' (2023), "[תעסוקה איכותית לנשים חרדיות](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
2. אקשטיין, צ', ליפשיץ, א' ולרום, ט' (2018), "[שוק העבודה כמנוע לצמיחה וצמצום העוני](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
3. אקשטיין, צ' ולרום, ט' (2016), "[העוני בישראל: סיבות ומדיניות בשוק העבודה](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
4. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019), "תחזית אוכלוסיית ישראל עד 2065".
5. המוסד לביטוח לאומי (2022), "ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות 2021 לפי נתונים מנהליים".
6. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (2020), "[הוועדה לקידום תחום התעסוקה לקראת שנת 2030: דו"ח מסכם](#)".
7. קלישר, ע', תחאוכו, מ', פרטוש, א', מטר, ח', מחזיומי, ע' וג'באלי-סירחאן, ס' (2023), "[שילוב צעירים ערבים בהשכלת STEM ובתעסוקה איכותית](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
8. תחאוכו, מ', לרום, ט' וג'באלי-סירחאן, ס' (2023), "[מדיניות לקידום תעסוקה איכותית בקרב צעירים בחברה הערבית](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
9. תחאוכו, מ', קיקנדה, ל', סומקין, ס' ופרטוש, א' (2023), "[סלילת דרכם של אקדמאים ערבים להצלחה בשוק העבודה](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
10. תחאוכו, מ', קלישר, ע' ומושקלב, ק' (2020), "[התשואה לידע בשפה העברית בחברה הערבית: חסמים ברכישת השפה והדרכים להסרתם](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.
11. תחאוכו, מ', קלישר, ע', מטר, ח' ומושקלב, ק' (2022), "[מדיניות לצמצום פערים בין החינוך הערבי לעברי](#)", מכון אהרן למדיניות כלכלית.

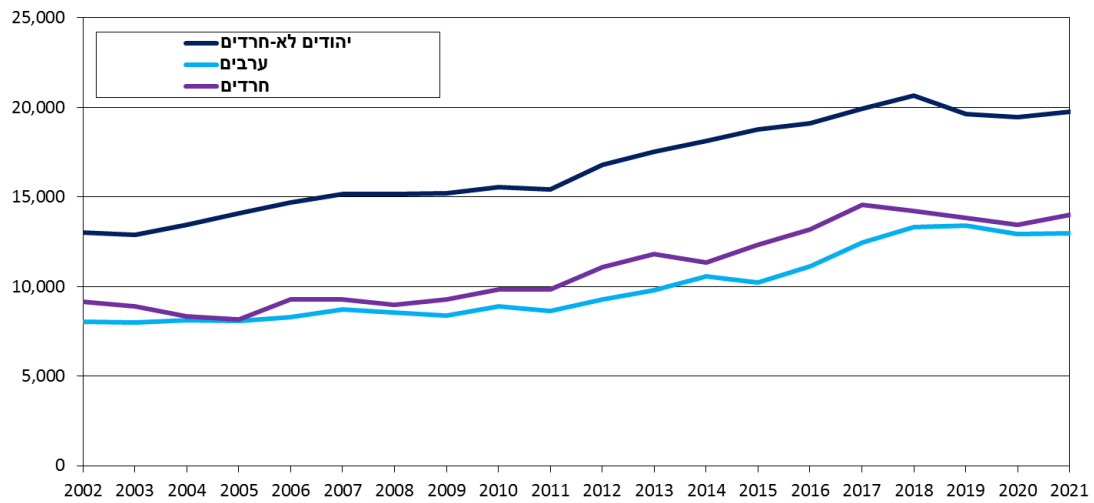
נספח א: איורים נוספים

איור נ-2: הכנסה מעבודה של משקי בית, ראש משק הבית בגילי 25–64

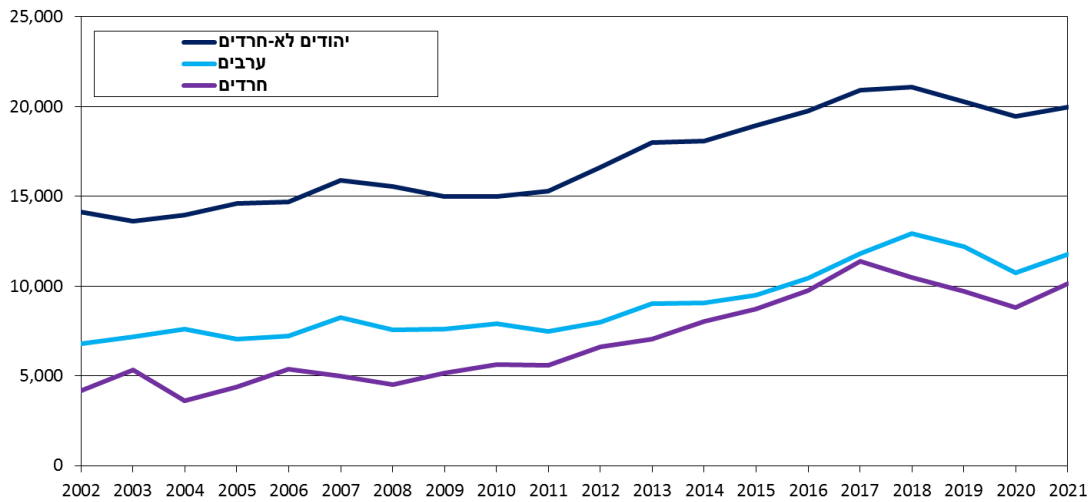
הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-2: הכנסה פנויה של משקי בית, ראש משק הבית בגילי 25–64

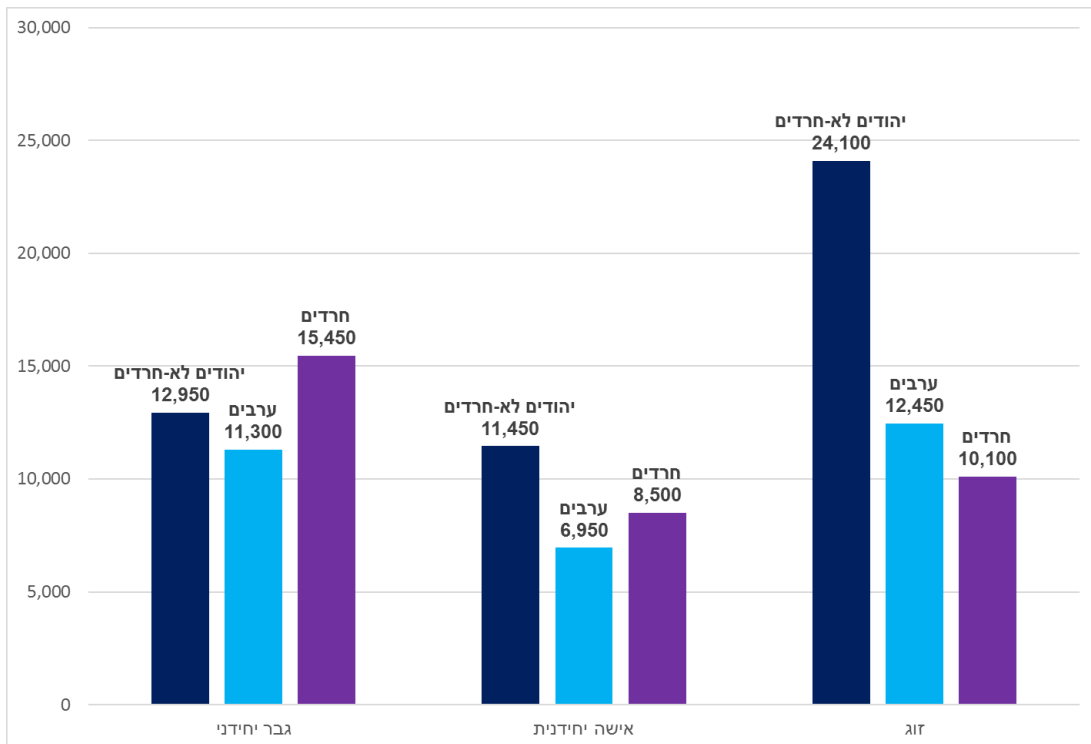
הכנסה חודשית פנויה למשק בית, מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-3: הכנסה מעבודה של משקי בית, ראש משק הבית בגילי 25–44

הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג ב"ס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

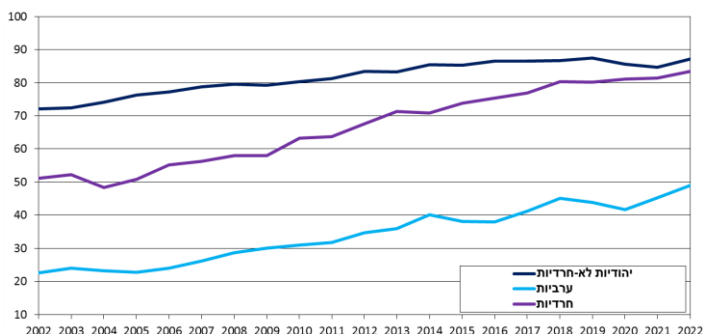
איור נ-4: הכנסה מעבודה לפי מבנה משק הבית, ראש משק הבית בגילי 25–44, 2021

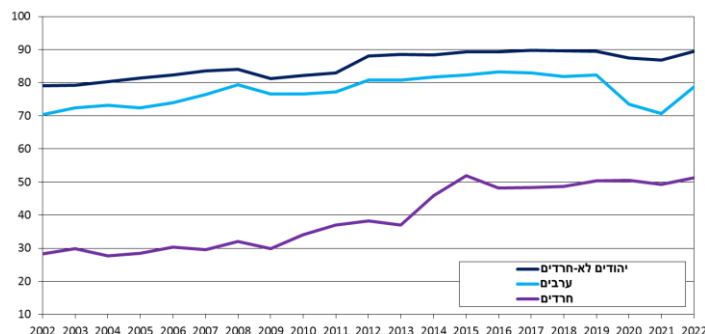
הכנסה חודשית מעבודה למשק בית (כולל משקי בית ללא הכנסה מעבודה), מחירי 2021. חרדים לפי הגדרה עצמית. גברים יחידנים – 20% ממשקי הבית היהודים הלא-חרדים, 16% ממשקי הבית הערבים, 1% ממשקי הבית החרדים. נשים יחידניות – 15% ממשקי הבית היהודים הלא-חרדים, 9% ממשקי הבית הערבים, 3% ממשקי הבית החרדים. מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-5: שיעור תעסוקה, גילי 25–44

נשים

גברים

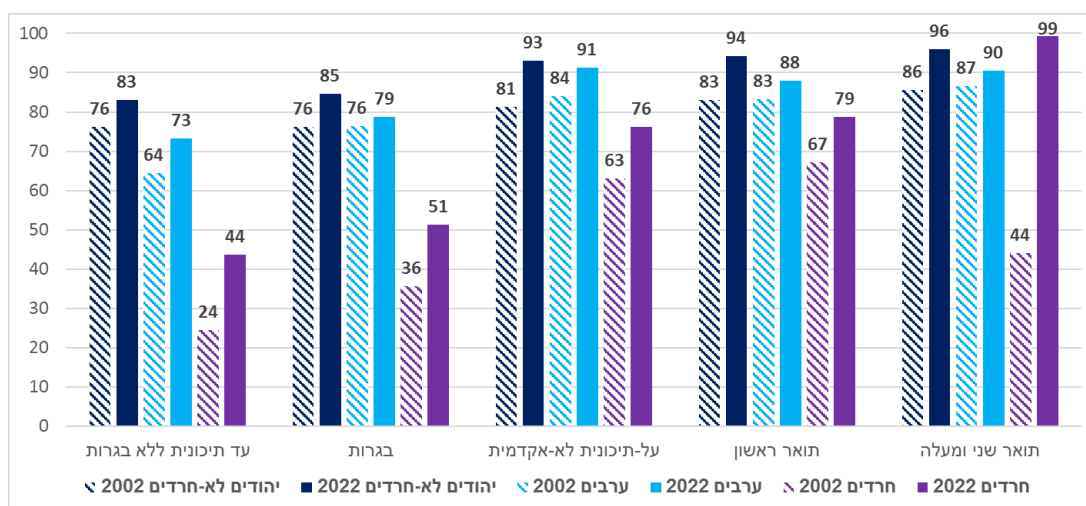

חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.

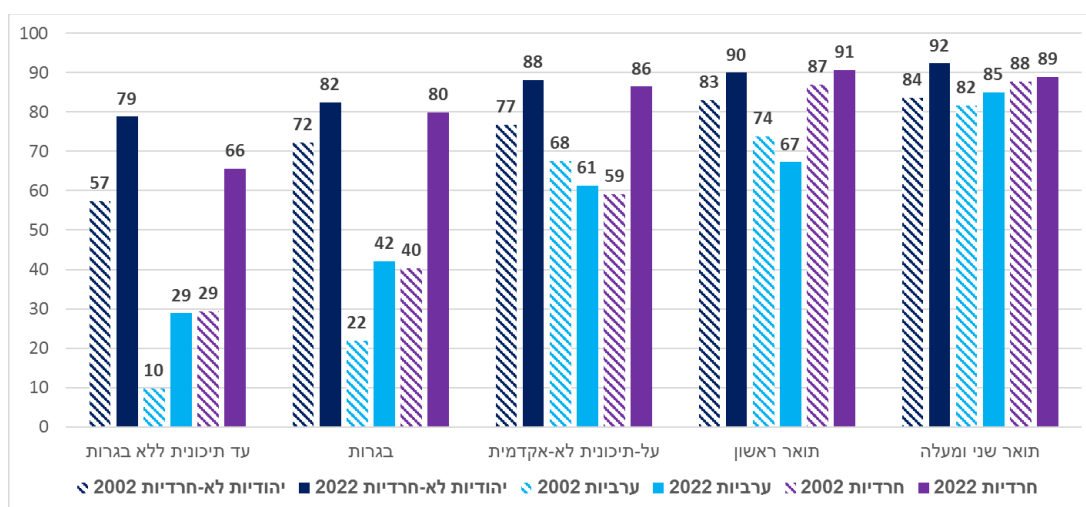
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-6: שיעור תעסוקה לפי השכלה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

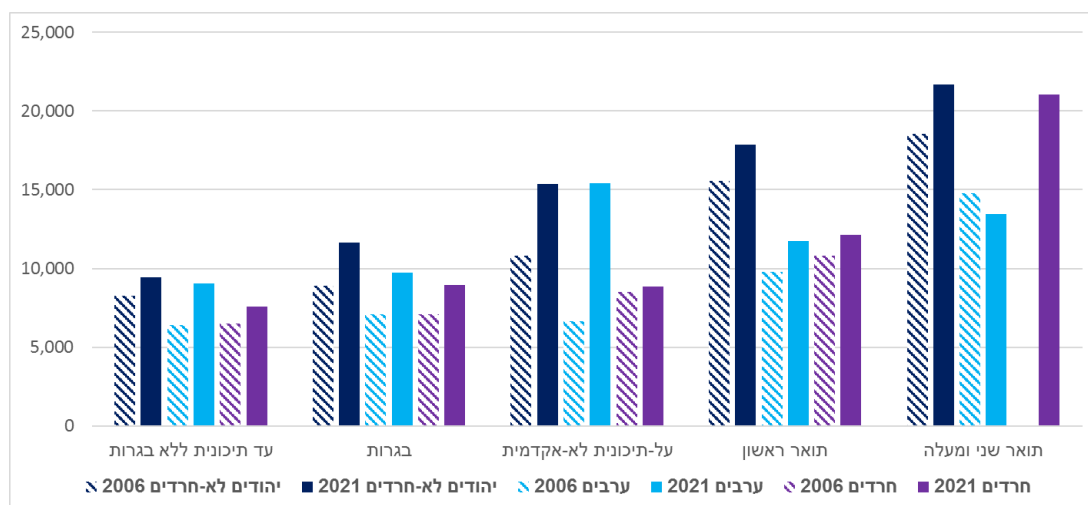

חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.

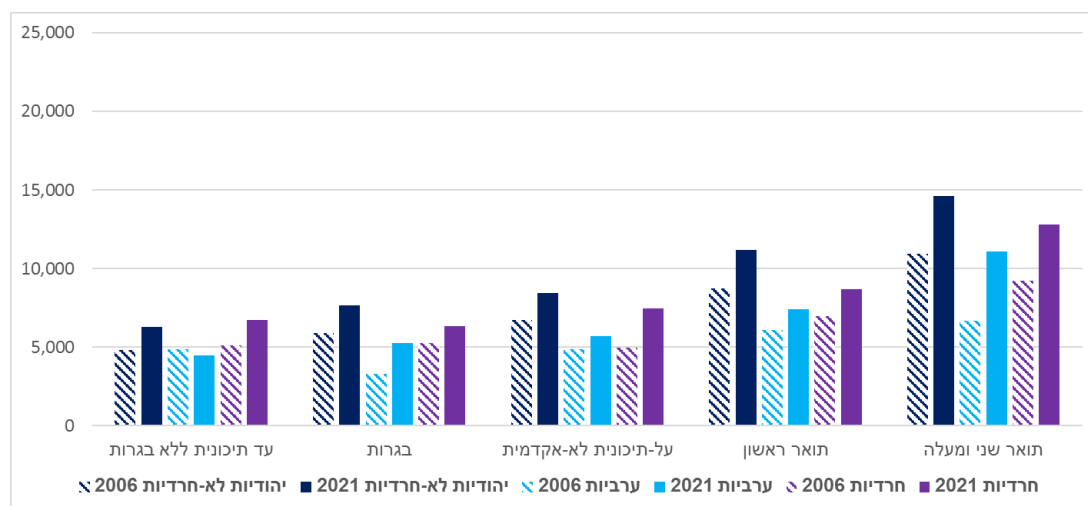
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-7: הכנסה מעבודה לפי השכלה, גילי 25–44

א. גברים

ב. נשים

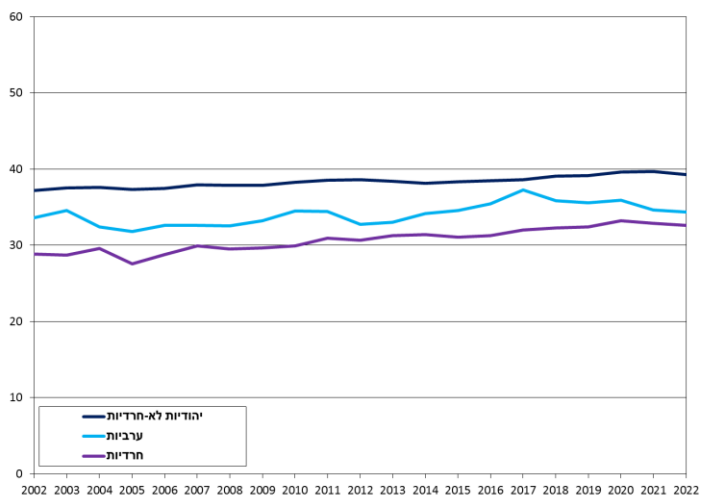

הכנסה חודשית מעבודה לשכירים ועצמאים (מועסקים בלבד), מחירי 2021. חרדים עד 2013 לפי סוג בייס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.

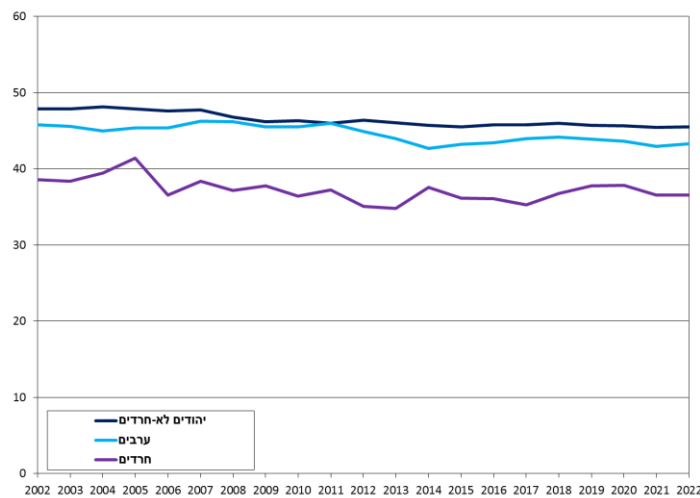
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-8: שעות עבודה, גילי 25–44

נשים

גברים

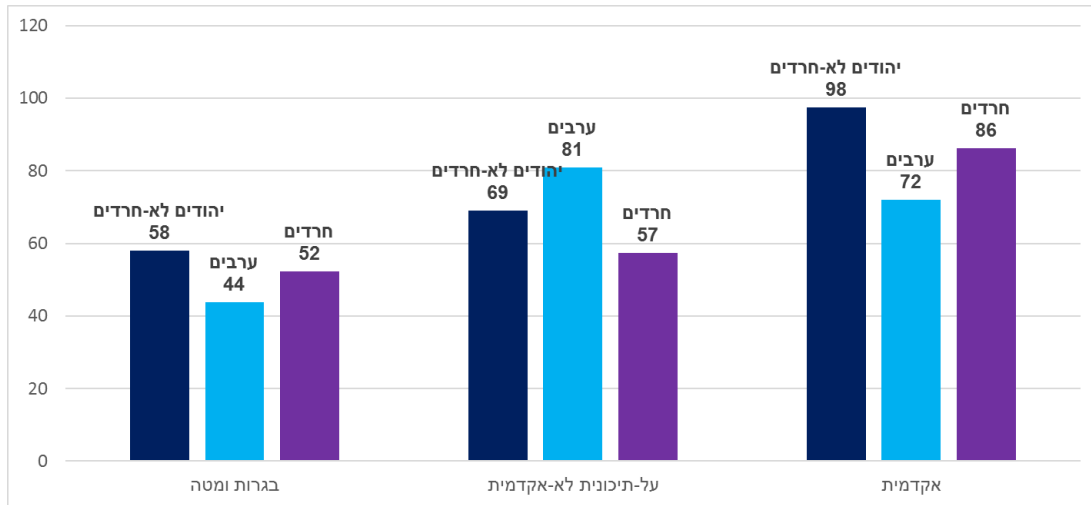

שעות עבודה שבועיות למועסקים, לא כולל מי שנעדרו זמנית מעבודתם. חרדים עד 2013 לפי סוג ביי"ס אחרון, מ-2014 לפי הגדרה עצמית.

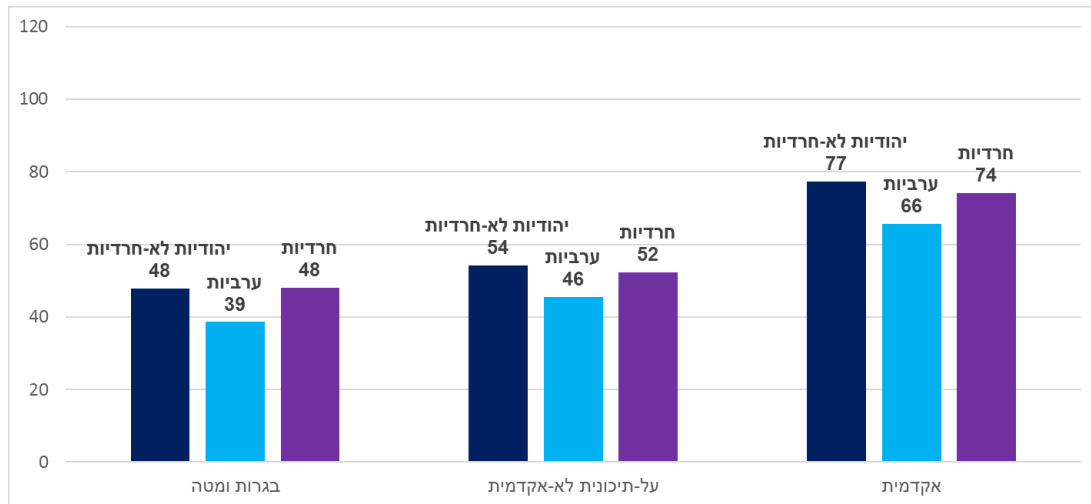
מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-9: שכר לשעה לפי השכלה, גילי 25–44, 2021

א. גברים

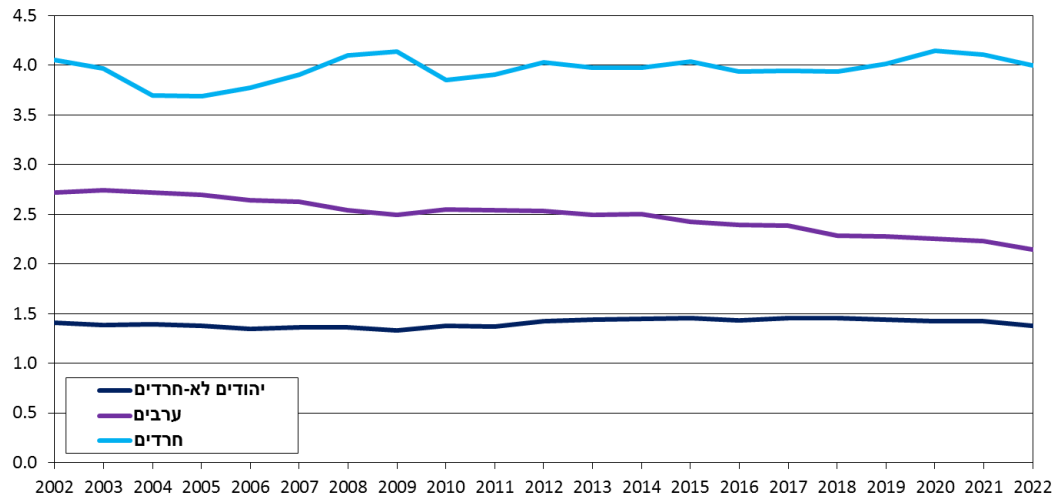

ב. נשים

שכר לשעה לשכירים בלבד, מחירי 2021. חרדים לפי הגדרה עצמית.
 מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

איור נ-10: מספר ילדים בני 0-18 במשק בית, ראש משק הבית בגילי 25-44

מקור: עיבודי המחברות לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

נספח ב: מתודולוגיית בניית התרחישים

חישוב התפלגות הפרטים ומשקי הבית

חישוב התפלגות האוכלוסייה ב-2040 מתבסס על תחזית הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2019), חלופה בינונית. מסמך זה מציג תחזית דמוגרפית לכל גיל בנפרד ולכל שנה מ-2016 ואילך (שנת הבסיס היא סוף 2015), בחלוקה לגברים ונשים ולשלוש קבוצות האוכלוסייה. מסכימת הנתונים עבור בני 25–44 ב-2040 מתקבלת התפלגות הפרטים בין יהודים לא-חרדים, ערבים וחרדים – גברים 58%, 25% ו-17%, נשים 59%, 24% ו-17%, בהתאמה. מכיוון שתחזית הלמ"ס מבוססת על נתוני 2015 ועל מנת לשמור על עקביות עם נתוני הבסיס של התרחישים שחושבו מתוך סקר כוח אדם לשנת 2022, אנחנו מתאימות את התחזית ומקבלות את התפלגות הפרטים בין יהודים לא-חרדים, ערבים וחרדים המשמשת אותנו בתרחישים לחישוב שיעור התעסוקה של כלל הגברים והנשים – גברים 59%, 24% ו-17%, נשים 60%, 23% ו-17%. כפי שניתן לראות, להתאמה זו יש השפעה קטנה מאוד על ההתפלגות.

מכיוון שתחזית הלמ"ס אינה מתייחסת להתפלגות משקי הבית, אנחנו משתמשות בתחזית להתפלגות הפרטים לגברים ונשים יחד ובמבנה משקי הבית בסקר כוח אדם כדי להתאים את התחזית, ומקבלות את התפלגות משקי הבית בין יהודים לא-חרדים, ערבים וחרדים המשמשת אותנו בתרחישים לחישוב ההכנסה מעבודה של כלל משקי הבית – 61%, 22% ו-17%, בהתאמה.

השוואת ההתפלגויות מצביעה על כך שהתפלגות הפרטים והתפלגות משקי הבית דומות עד כדי 1-2 נקודות האחוז. משקל היהודים הלא-חרדים מתוך משקי הבית גבוה במקצת ממשקלם מתוך הפרטים, בשל שיעור משקי הבית היחידניים שהוא גבוה יותר בקרב יהודים לא-חרדים בהשוואה לערבים וחרדים. לעומת זאת, משקל הערבים מתוך משקי הבית נמוך מעט ממשקלם מתוך הפרטים. משקלם של החרדים מתוך משקי הבית זהה למשקלם מתוך הפרטים, מכיוון שהרוב המוחלט של החרדים והחרדיות בגילאי 25–44 הם נשואים ומתגוררים במשק בית שמורכב מגבר ואישה.

חישוב שיעור התעסוקה וההכנסה מעבודה למשק בית

נתוני הבסיס של התרחישים הם התפלגות ההשכלה ושיעור התעסוקה בתוך כל רמת השכלה מתוך סקר כוח אדם לשנת 2022 (איור 7 ואיור נ-6), וההכנסה מעבודה בתוך כל רמת השכלה מתוך סקר הוצאות לשנת 2021 (איור נ-7; הסקר ל-2022 טרם פורסם בעת כתיבת הנייר). תוצאות התרחישים מחושבות על פי השלבים הבאים:

1. שיעור התעסוקה של קבוצת אוכלוסייה p ומגדר g הוא ממוצע משוקלל של שיעורי התעסוקה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה, כאשר המשקלות הם התפלגות ההשכלה,

$$Emp_{p,g} = \sum_{edu=1}^5 Prop_{p,g,c} * Emp_{p,g,c}$$

for $p = non-Orthodox Jew, Arab, ultra-Orthodox, g = man, woman$

2. ההכנסה מעבודה של המועסקים בקבוצת אוכלוסייה p ומגדר g היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה, כאשר המשקלות הם התפלגות ההשכלה של המועסקים,

$$Inc_{Emp_{p,g}} = \sum_{edu=1}^5 Prop_Emp_{p,g,c} * Inc_Emp_{p,g,c}$$

$$Prop_Emp_{p,g,c} = (Prop_{p,g,c} * Emp_{p,g,c}) / Emp_{p,g}$$

מכיוון שנתוני התעסוקה וההשכלה ונתוני ההכנסה מעבודה לקוחים מסקרים שונים עבור שנים שונות, ועל מנת שניתן יהיה להשוות את תוצאות התרחישים למצב המוצא, אנחנו מחשבות גם את ההכנסה מעבודה של המועסקים במצב המוצא על פי נוסחה זו ומשוות אותה לנתונים האמיתיים. בדיקת רגישות זו מראה שההבדלים הם קטנים מאוד – עד 3% בגובה ההכנסה מעבודה ו-2 נקודות אחוז בפערי ההכנסה של מועסקים.

3. ההכנסה מעבודה של כל הפרטים בקבוצת אוכלוסייה p ומגדר g היא ממוצע משוקלל של ההכנסה מעבודה בכל אחת מ-5 רמות ההשכלה, כאשר המשקלות הם מכפלה של התפלגות ההשכלה ושיעור התעסוקה בכל רמת השכלה,

$$Inc_{p,g} = \sum_{edu=1}^5 Prop_{p,g,c} * Emp_{p,g,c} * Inc_Emp_{p,g,c}$$

בדיקת רגישות דומה מראה שההבדלים בגובה ההכנסה מעבודה מעט גדולים יותר, אך עדיין ההבדל בפערי ההכנסה הוא לכל היותר 4 נקודות אחוז.

4. ההכנסה מעבודה למשק בית בקבוצה אוכלוסייה p היא סכום ההכנסות מעבודה של גברים ונשים מוכפלות במספר הגברים והנשים בני 25–44 במשק בית ממוצע,

$$House_Inc_p = Inc_{p,man} * \#Men_p + Inc_{p,woman} * \#Women_p$$

חישוב זה מתחשב במבנה השונה של משקי הבית בקבוצות האוכלוסייה השונות, ובפרט בכך שבקרוב היהודים הלא-חרדים ישנו שיעור גבוה יותר של משקי בית יחידניים ועל כן משק הבית הממוצע הוא קטן יותר,³⁰ אך הוא מתעלם מהמיון של בני זוג בשוק הנישואים (assortative mating), מתאם חיובי בין רמת ההשכלה של הגבר והאישה). בדיקת רגישות המשווה בין ההכנסה מעבודה למשק בית במצב המוצא על פי נוסחה זו לבין הנתונים האמיתיים מצביעה על הבדל של עד 13% בגובה ההכנסה מעבודה של משקי בית ו-7 נקודות אחוז בפערי ההכנסה, אך הבדלים אלו אינם משנים באופן משמעותי את המגמה בין 2006 לשנת הבסיס או את תוצאות התרחישים.

נתון מחושב	נתון אמיתי	
הכנסה חודשית מעבודה של משקי בית		
18,250	19,950	יהודים לא-חרדים
10,250	11,750	ערבים
10,500	10,150	חרדים
15,900	17,250	סה"כ
הפער מול יהודים לא-חרדים		
44%	41%	ערבים
42%	49%	חרדים

³⁰ שיעור משקי הבית היחידניים ב-2022 הוא 35% מתוך היהודים הלא-חרדים, 25% מתוך הערבים ו-7% מתוך החרדים. בהתאם, משק בית יהודי לא-חרדי ממוצע כולל 0.82 גברים ו-0.8 נשים, בעוד שמשק בית ערבי מורכב מ-0.92 גברים ו-0.82 נשים ומשק בית חרדי מורכב מ-0.93 גברים ו-0.95 נשים. כל התרחישים מניחים שמבנה זה של משקי הבית נותר ללא שינוי.